

LUND UNIVERSITY

Sökes: barnombud.

Om möjligheter att stärka barns delaktighet och trygghet i kontakten med sociala myndigheter

Levander, Ulrika

2024

Document Version:
Förlagets slutgiltiga version

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Levander, U. (2024). *Sökes: barnombud. Om möjligheter att stärka barns delaktighet och trygghet i kontakten med sociala myndigheter.* (4 uppl.) (Research Reports in Social work; Nr. 2024:4). Socialhögskolan, Lunds universitet.

Total number of authors:
1

General rights

Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Read more about Creative commons licenses: <https://creativecommons.org/licenses/>

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

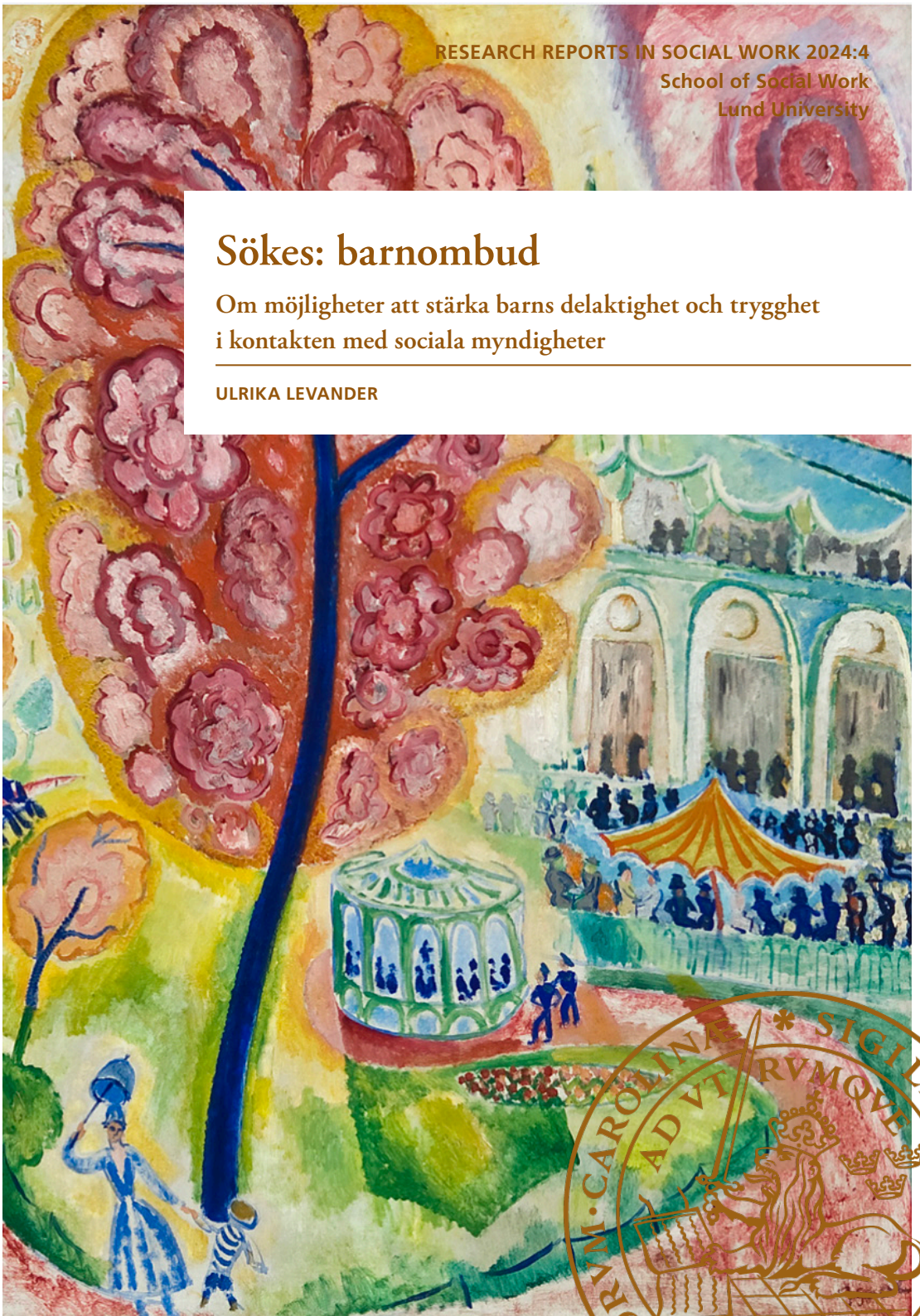
LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

Sökes: barnombud

Om möjligheter att stärka barns delaktighet och trygghet
i kontakten med sociala myndigheter

ULRIKA LEVANDER

Sökes: barnombud

Om möjligheter att stärka barns delaktighet och trygghet i kontakten med sociala myndigheter

ULRIKA LEVANDER

Research Reports in Social Work 2024:4
School of Social Work | Lund

Omslagsbild: Det dansande trädet, Isaac Grünewald

ISBN i tryck: 978-91-8039-635-6

ISBN i elektronisk form: 978-91-8039-636-3

© Författaren och Socialhögskolan, 2024

Formgivning: Sandra Jeppsson, Socialhögskolan

Innehåll

Inledning.....	5
Vad vet vi om barnombud och barns delaktighet?	9
Barns upplevelser av rättigheter och relationer	10
Myndighetsbaserad delaktighet	11
Systempåverkan och utmaningar	14
Summering	15
Studiens genomförande	17
Teoretiska och analytiska utgångspunkter.....	19
Vuxna som springer ifrån och går vilse.....	23
Skygga vuxna	24
Vuxenmakt och åldersdiskriminering.....	28
Vi lyssnar, tror på och tycker om barn	29
Relationsbaserat arbete	31
Kontextbaserad barnrätt.....	34
Vittne, väktare och ställföreträdande hopp.....	35
Endast för barnets skull	36
Bro tillbaka och barnets förlängda arm	38
Hålla i taktpinnen	40
Barnet som rättighetsbärare	42
På god fot – eller sätta ner foten.....	44
Diplomatiska fotsteg.....	47
Barnrättsbalans och myntade uttryck.....	49
Barnets lyhörda lyssnare?.....	51
Barnets status som rättighetsbärare	52

Med friktion och krockar	54
Framtida frågor och kunskapsbehov.....	56
Referenser.....	58

Inledning

Som barnombud kommer du arbeta på uppdrag av samhällets mest utsatta barn. Din uppgift är att bevaka barns rättigheter, höja deras röster och – inte minst – vara ett varmt och empatiskt stöd för barnen i ofta väldigt svåra perioder av livet.

Platsannons, Barnrättsorganisation 2022

För att stötta barn i deras kontakt med sociala myndigheter och stärka deras rättigheter i beslut som berör dem erbjuder flera svenska barnrättsorganisationer idag stöd till barn genom ett barnombud. I den här forskningsrapporten undersöks hur barnombuden beskriver sitt arbete – och vad vi kan lära oss av deras erfarenheter och de utmaningar som det rymmer. Studien tar avstamp i forskning som påvisar diverse svårigheter med att förverkliga ett barnrättsbaserat socialt arbete i praktiken. Exempelvis finns studier som visar att barns röster och delaktighet i socialtjänstens arbete med utsatta barn tenderar att minskas i varje steg av en barnavårdsutredning, och att insatser oftast tillsätts utifrån de vuxnas problemformuleringar och behov (Jensen med flera 2020; Heimer, Näsman & Palme 2018). FN:s barnrättskommitté har tidigare riktat skarp kritik mot att barns bästa inte utreds i tillräckligt hög utsträckning inom svensk socialtjänst och att barnens uppfattningar inte tas tillvara på ett tillfredsställande sätt (Barnrättskommittén 2015). I sitt arbete med att granska hur barnkonventionen implementeras i Sverige konstaterar även Barnombudsmannen (2020; 2022) att professionella många gånger har svårt att säkerställa principen om barnets bästa och barns rätt att komma till tals i frågor som berör dem. Att barn i utsatta livssituationer – trots sin resurssvaghet och beroendeställning – ofta beskriver att deras berättelser inte tas på allvar i myndighetssammanhang, är något som återkommande även har påpekats i svensk barnavårdsforskning (se t. ex. Bolin 2016; Brunnberg & Visser-Schuurman 2015; Hyvönen & Alexanderson, 2014; Hultman 2013; Singer 2012).

Barns möjlighet att vara delaktiga i frågor som berör dem brukar beskrivas som en förutsättning för att barnets bästa ska kunna tillgodoses i enlighet med barnkonventionens intentioner (Barnombudsmannen 2022; McLoughlin

m.fl. 2020). Hyvönen och Alexandersson (2014) talar om ”sprängkraften i barnperspektivet” som ett sätt att synliggöra barnets berättelse som en viktig kunskapskälla för professionellas bedömningar; inte minst då barnets egen förståelse av sin livssituation både kan erbjuda nya perspektiv och konstruktiva lösningar. Barnets rätt till delaktighet är också viktigt för att erkänna barnet som en egen och självständig rättighetsbärare och för att undvika integritetskränkande behandlingar av enskilda barn (Mattsson 2008).

Den svenska sociala barnvårdsmodellen utgår traditionellt från ett familjeorienterat fokus, där stöd till familjen ses som det bästa sättet att tillgodose socialt utsatta barns behov (Gilbert 2012). I takt med samtidens ökande barnrättsfokus har den familjeorienterade modellen kommit att kritiserats, bland annat för att osynliggöra motsättningar mellan barns och föräldrars perspektiv och därigenom underminera möjligheter att skydda utsatta barn. För svensk del har det inneburit att ett starkare barnskydd har införlivats i lagstiftning – och att en tilltagande övergreppsdiskurs har artikulerats inom den sociala barnvården (Lundström m. fl. 2021; Heimer & Palme 2016).

Eftersom barns faktiska rättigheter är något som kan stärkas och göras bättre med hjälp av den vuxne (Tisdall & Punsch 2012; Jensen m.fl. 2020) understryker forskare idag vikten av att barnorienterade arbetssätt utvecklas inom socialtjänsten. Här behöver barnet ses som den främsta brukaren, samtidigt som reella rutiner för att inhämta och beakta barnets synpunkter implementeras (se t. ex. Markström 2024; Tullun, Kjellgren & Nilsson 2020; Heimer, Näsman & Palme 2018; Leviner 2018; 2022; Hultman & Cederborg 2013).

Svenska barnrättsorganisationer som arbetar med oberoende barnombud beskriver vanligtvis funktionen som någon som lyssnar på barn, stöttar barn i att uttrycka sina åsikter och därmed stärker möjligheten för barn att påverka olika former av beslut som berör dem. Att barnombudets uppgift inte är att utreda barnets bästa utan handlar om att bidra till att barnets egna tankar och åsikter kommer fram, brukar också lyfts fram. För att fler barn ska kunna få stöd av ett barnombud när de är i kontakt med sociala myndigheter har behovet av att inrätta fler oberoende barnombud inom civilsamhället lyfts fram i flera statliga utredningar (Framtidens socialtjänst 2020; Barnrättsutredningen 2016). Under 2022 gav regeringen en särskild utredare i uppdrag att se över dessa möjligheter (Kommittédirektiv 2022:35)

och ett drygt år senare presenterades *Utredningen om barns möjligheter att utkräva sina rättigheter* (2023). Som en del i utredningen föreslås att staten ska bidra till en etablering av barnrättsbyråer med oberoende barnombud och att etableringen bör inledas med en försöksverksamhet på ett antal platser i landet. Att barnombuden ska verka med civilsamhället som bas understryks i utredningen, då det ses som avgörande för ombudens möjlighet att inta en oberoende position och fritt kunna arbeta på uppdrag av de barn som behöver deras stöd. Av den anledningen kallas funktionen i den statliga utredningen också just för *oberoende barnombud*.

Begreppet barnombud används även i andra sammanhang, till exempel inom psykiatrin för den funktion som har utvecklats för att tillgodose barns rättigheter som anhöriga enligt hälso- och sjukvårdslagen (Östman & Afzelius 2008). Det används också inom kriminalvården, i arbetet med att säkerställa barns rätt till kontakt med frihetsberövade föräldrar (www.kriminalvarden.se). Även vissa svenska kommuner har inrättat barnombudsfunktioner för att stärka det egna arbetet med att implementera barnkonventionens intentioner. I det här forskningsprojektet fokuseras den oberoende barnombudsroll som har utvecklats i fristående organisationer inom det svenska civilsamhället. I rapporten benämns denna roll som barnombud eller oberoende barnombud.

Då rollen som oberoende barnombud handlar om att stödja och stärka barn i deras kontakt med myndigheter, är den erfarenhet som finns bland barnombud i det svenska civilsamhället unik – och viktig att ta tillvara för att utveckla kunskap om barnombudens praktik och deras möjligheter att stärka barns rättigheter. Genom att undersöka hur barnombud beskriver sin roll och sina erfarenheter syftar studien till att utveckla empirisk och teoretisk kunskap om barnombudens funktion och dess förutsättningar för att stärka barnrättsbaserade arbetssätt. För att sammanfatta vad vi forskningsmässigt vet om oberoende barnombud och möjligheter att stödja barn i deras kontakt med sociala myndigheter och vuxenvärld följer i det kommande kapitlet en översikt av tidigare forskning inom dessa områden. Här efter beskrivs rapportens metodologiska och teoretiska utgångspunkter. I rapportens fjärde kapitel *Vuxna som springer ifrån och går vilse*, inleds analysen av det insamlade intervjumaterialet. Här undersöks hur barnombuden beskriver barn och deras omvärld – och hur den barnsyn som de möter präglar förutsättningarna för deras arbete. I det nästkommande kapitlet *Vi lyssnar*,

tror på och tycker om barn undersöks vilka förhållningssätt till barn som barnombuden beskriver att de har och hur dessa kan förstås ur ett barnrättsligt perspektiv. Det sjätte kapitlet *Vittne, väktare och ställföreträdande hopp* undersöker hur barnombudsrollen och behovet av den beskrivs – och vilka implikationer det får för barns status som rättighetsbärare. I det sista analytiska kapitlet *På god fot – eller sätta ner foten* undersöks barnombudens relationer till sociala myndigheter och andra hjälpaktörer runt barn och vilka utmaningar barnombudsrollens främjande arbete här bär på. I rapportens åttonde och sista kapitel sammanfattas och diskuteras studiens resultat och implikationer. Reflektioner kring möjligheter att stärka ett barnrättsbaserat socialt arbete – även utanför barnombudens domäner – diskuteras också.

Vad vet vi om barnombud och barns delaktighet?

Barnombudsfunktionen är än så länge ett relativt nytt och marginellt fenomen i Sverige, och det saknas i stor utsträckning svensk forskning om fristående barnombud inom civilsamhället och deras funktion. I Storbritannien finns sedan länge en lagstadgad skyldighet att tillhandahålla så kallad 'child advocacy' till barn som är i kontakt med sociala myndigheter (jfr Department of Health 2002). Då funktionen som 'child advocat' utförs av fristående aktörer i civilsamhället ligger den nära den svenska förståelsen av oberoende barnombud.

Den brittiska forskningslitteraturen visar generellt på positiva effekter för barns möjligheter till inflytande och delaktighet när de stöds av ett barnombud. Stödet innebär i många fall även personliga förändringsprocesser för de unga; från att känna sig marginaliserade och åsidosatta till att uppleva ett ökat egenvärde och en stärkt självkänsla (se t. ex. Barnes 2012; 2018; Thomas m. fl. 2017). Detta stämmer också väl överens med resultat från utvärderingar av barnombudsfunktionen i svenska barnrättsorganisationer (Röbäck de Souza 2019; Rennerskog 2024). Svenska studier visar även att barn som är i kontakt med socialtjänsten vanligtvis beskriver sina möjligheter att komma till tals som begränsade (Bolin 2016; Markström 2024). Att barn som stöds av ett barnombud har lättare att förstå vilka stödresurser som samhället kan erbjuda – eller inte, gör att barn i flertalet av de brittiska studierna också ger uttryck för att de upplever att kontakten med ett barnombud hjälper dem att bättre förhålla sig till och begripa vilket handlingsutrymme de har i relation till sociala myndigheter (Thomas m. fl. 2017; Barnes 2012). I den brittiska forskningen identifieras även bredare konsekvenser av barnombudens arbete, som en förändrad arbetskultur inom sociala myndigheter och andra former av systempåverkan utifrån den feedback som barnombuden kan bidra med gentemot olika offentliga aktörer (se till exempel Thomas m. fl. 2017; Barnes 2012; Boylan & Brayne 2006; Dalrymple 2005).

Barns upplevelser av rättigheter och relationer

Barnes (2012) laborerar med begreppen omsorgsetik och rättighetsetik när hon undersöker barnombudens roll i barnens liv. Hon menar att många barn – trots ombudens rättighetsbaserade fokus – ger uttryck för att de upplever sig få psykosocialt stöd och omsorg i kontakten med sitt barnombud. Detta, påpekar Barnes, ingår egentligen i den roll och det ansvar som åvilar sociala myndigheter. Att barn uppger att de känner mer tillit till barnombud än vad de generellt känner för andra vuxna lyfts fram i flera studier. Bland annat påpekar Dalrymple (2005) hur barn beskriver att ombuden i högre utsträckning än andra vuxna har tid för dem, lyssnar på dem och behandlar dem med respekt. Den känsla av tillit som barn återkommande ger uttryck för i relation till sitt barnombud förs i flertalet studier tillbaka på det relations- och tillitsbaserade förhållningssätt som identifieras som centralt i barnombudens arbete (Barnes 2012; Dalrymple 2005; Boylan & Braye 2006; Sanders & Mace 2006). Att barns beskrivningar av relationen till barnombudet grundläggande skiljer sig från hur relationer med andra professionella vanligtvis beskrivs, visar enligt Dalrymple (2005) att ombuden medvetet arbetar med att dela sin kunskap och makt med barnen och därigenom utmanar den strukturella ojämlikhet och maktobalans som vanligtvis är närvarande i mötet mellan barn och professionella (ibid.).

Betydelsen av goda och tillitsfulla relationer lyfts även fram i studier som undersöker hur barn i socialt utsatta livssituationer upplever sina möjligheter att påverka sin vardag och verklighet. I en mindre brittisk studie av barns upplevelser av delaktighet i kontakten med sociala myndigheter lyfts exempelvis socialarbetarens tid och tillgänglighet fram som avgörande för barnens känsla av trygghet. Vidare uttrycker barnen i studien en tydlig önskan om öppenhet, transparens och ärlighet från socialarbetarnas sida för att tillitsfulla relationer ska kunna skapas (Dillon med flera 2016). I en studie av 1400 danska barn i samhällsvård konstaterar även Lausten och Fredriksen (2016) att socialt stöd och goda och tillitsfulla relationer mellan barnen och deras omsorgsgivare är avgörande för att barnen ska känna sig trygga i vården. Magalhães, Calheiros och Antunes (2018) påvisar i sin tur hur barnrättsbaserade förhållningssätt med goda relationer mellan barn och personal är avgörande för institutionsplacerade barns mående och psykiska hälsa. Liknande resultat syns i en svensk studie av hur unga på särskilda

ungdomshem uppfattar sina rättigheter. När de unga känner tillit till att personalen bryr sig om dem och kan tillgodose deras behov, upplever de i hög utsträckning också att de får sina rättigheter tillgodosedda. Behandlingsinsatser som uppfattas som givande och med syfte att skapa bättre förutsättningar efter vårdtidens slut, leder även det till en uppfattning bland de unga av att de är trygga i vården (Enell, Mattsson & Sallnäs 2023). I en litteraturöversikt av studier som undersöker vad som stärker barnrättsbaserade tillvägagångssätt vid barnavårdsutredningar konstaterar även McLoughlin med flera (2020) att flexibilitet och ett personligt förhållningssätt, trots standardiserade arbetsprocesser, är avgörande för att professionella ska kunna göra adekvata bedömningar om vad som är barnets bästa.

Att just ett tillits- och relationsbaserat arbetssätt mer eller mindre framträder som utslagsgivande för möjligheten att tillgodose barns rättigheter är inte speciellt förvånande. Barn är, som bekant, beroende av vuxna för att få sina rättigheter tillgodosedda. Barn som omfattas av vård och insatser inom den sociala barnvården har i det här perspektivet ett förstärkt beroende av vuxna (Enell, Mattsson & Sallnäs 2023; Mattsson 2008). Barn och unga i samhällsvård är i sin tur extra utsatta, då samhällsvården i sig innebär ökade risker för rättighetskränkningar och övergrepp (se t. ex. Sallnäs 2006; Andersson Vogel 2021). Om barns möjligheter till reell delaktighet ska kunna säkerställas i praktiken, behöver den enligt Tisdall och Punsch (2012) förstås och realiseras i de specifika situationer som den utspelar sig. Redan färdiga verktyg för förverkligandet av barns rättigheter kan många gånger därför bli svåra att tillämpa, medan relation och kommunikation med vuxna blir desto viktigare (ibid.). Att delaktighet är att förstå som något situationsbetingat som socialarbetare kontinuerligt behöver göra i samspel med barnet betonas också i en svensk studie av barns möjligheter till aktörskap inom socialtjänstens öppenvård (Markström 2024).

Myndighetsbaserad delaktighet

I flera studier konstateras att myndighetsföreträdare inom socialtjänsten ofta har svårt att skapa tillitsbaserade relationer med barn (Markström 2025; Barnes 2012; Vis m fl. 2010). Detta kan delvis förstås som en konsekvens av

att myndighetsbaserat socialt arbete sällan utförs i barnvänliga system och att det därför kan vara svårt för barnavårdsutredare att implementera ett omsorgsfullt och holistiskt förhållningsätt gentemot de barn som de möter (ibid.; Sanders & Mace 2006). I samtida forskning påpekas också hur förändrade styrningspraktiker med manualbaserade förhållningssätt och ett ökat riskfokus i det sociala barnavårdsarbetet alltmer har kommit att utmana möjligheter att arbeta relations- och tillitsbaserat (se t. ex. Lundström m. fl. 2021; Munro 2019; Ponnert & Johansson 2018; Dalrymple 2005).

I en studie av hinder för barns delaktighet inom den norska sociala barnvården visar Vis med flera (2010) att intresset för att involvera barn i utredningsförfarandet förefaller minska ju längre en socialsekreterare har arbetat med barnavårdsutredningar. Det minskande intresset menar forskarna i sig är ett problem, där ytterligare studier behövs för att kunna avgöra om detta kan förstås som ett resultat av ett icke-fungerande barnavårdsutredningssystem eller om det har med andra saker att göra. Ytterligare ett hinder för barns delaktighet som identifieras i studien är protektionism, vilket forskarna ser som ett utslag av när tankar om att behöva skydda barn tar sig uttryck i en ideologisk hållning (ibid., s. 19):

When what is done in the name of protection goes at the expense of children's participatory rights, and when all aspects of a case are viewed in terms of risk and danger, protection turns to protectionism.

I en svensk studie om barns delaktighet inom vården påpekar även Söderbäck (2014) att det inte är ovanligt att professionella har en beskyddande inställning gentemot barn i utsatta livssituationer och därför gärna undviker svåra samtal "för barnets bästa". I en studie av hur socialsekreterare beskriver barn i barnavårdsutredningar konstaterar Hultman och Cederborg (2013) att barn förvisso involveras och representeras i de undersökta utredningarna, men att de flesta utredningar saknar beskrivningar av hur barnen själva uppfattar sina problem och hur det påverkar deras liv. Detta är enligt forskarna att undervärdera barnens förmåga att delta i utredningarna och erkännas som rättighetsbärare. I en walesisk studie om socialsekreterares syn på barns möjlighet att vara delaktiga i barnavårdsutredningar påvisas i sin tur ett påtagligt motstånd mot idén om barns delaktighet (Sanders & Mace 2006). De intervjuade socialarbetarna beskriver även att de inte upplever barnavårdssystemet som vidare barnvänligt. Då barnavårdskulturen historiskt

sett är ett system som har gjorts av vuxna för att maximera graden av kommunikation mellan vuxna, menar Sanders och Mace (ibid.) att barn borde få vara med och designa nya och barnorienterade barnavårdssystem.

Även Vis med flera (2010) påpekar att mer barnvänliga sätt att arbeta med barnavårdsutredningar och insatser inom socialtjänsten behöver utvecklas för att skapa bättre förutsättningar för barns delaktighet; något som diverse svenska forskare också har lyft fram (jfr Markström 2024; Heimer, Näsman & Palme 2018; Tullun, Kjellgren & Nilsson 2020). Större vikt vid att arbeta barnorienterat behöver enligt Vis med flera (2010) betonas såväl i socionomutbildningar som i myndighetsbaserade riktlinjer för socialt barnavårdsarbete. I en studie av hur socionomstudenter i Sverige och Sydafrika förbereds för att kunna arbeta barnorienterat och uppmuntra barns delaktighet i socialt arbete konstaterar Svensson med flera (2023) att barn i mycket begränsad utsträckning förstås som aktörer för delaktighet på de undersökta utbildningarna. Studenterna tränas heller inte för att kunna arbeta barnorienterat i praktiken. Forskarteamet efterfrågar därför mer forskning om hur barnorienterat arbete görs i praktiken och hur denna kunskap kan vidareutvecklas för att tas tillvara inom socionomutbildningar.

Vis med flera (2012) menar att ett stort hinder för barns delaktighet inom socialtjänsten är att kunskap om samtal med barn varierar bland barnavårdsutredare. Författarna anser därför att mer fokus behöver riktas mot att öka socialarbetarnas samtalskompetens med barn. Även svensk forskning visar att sättet som professionella samtalar med barn påverkar kvalitén på den information om barnen och deras livssituation som kan samlas in (Cederborg 2010; Socialstyrelsen 2018). Liknande slutsatser dras i en brittisk etnografisk studie, där de barnavårdsutredare som deltog i studien spenderade väldigt litet tid tillsammans med de barn de utredde. När adekvat kunskap om samtal med barn fanns hos den professionella påvisades däremot att tillit och meningsfulla relationer lättare kunde skapats mellan socialarbetare, barn och deras familjer (Ferguson 2016).

I en litteraturoversikt av hur socialarbetare ser på barn konstaterar Jensen med flera (2020) att barn generellt – och även i situationer där barns delaktighet specifikt betonas – vanligtvis betraktas som objekt för interventioner snarare än som rättighetsbärare. Liknande slutsatser syns i Barnes (2012) studie av barnombud i Storbritannien. Medan barnombuden här talar om barn som en kompetent men förtryckt grupp, talar

socialarbetarna om barnen i mer paternalistiska termer. Eftersom socialt arbete med barn huvudsakligen grundas i utvecklingspsykologiska teorier, som i sig kategoriserar barnet som i olika grader av omognad, tenderar socialarbetarna enligt Barnes att se barnen som omogna och i behov av skydd. De oberoende barnombuden beskriver däremot i huvudsak sin uppgift som att stödja en ökad självständighet och delaktighet för barnen utifrån målsättningen att barnen ska få ett större handlingsutrymme i beslutsfattande om sina liv och minska den kontroll som vuxna utsätter dem för. I studien syns därför skillnader i hur socialsekreterare och barnombud ser på och bemöter barn (Barnes 2012).

I en brittisk studie som undersöker hur barnombuds företräderskap ges mening av olika involverade aktörer konstateras, i likhet med i Barnes studie, att barnombudet – genom att stå bredvid barnet och företräda barnets önskan och perspektiv – utmanar dominerande diskurser om barnet som ”skyddsvärt objekt” och den vuxne som ”expert” med tolkningsföreträde framför den unges förmåga att tala för sig själv (Dalrymple 2005). Barnombudsverksamhet kan i det här perspektivet både förstås som något som har förmåga att stärka enskilda barn – och som en kritisk praktik som kan utmana maktobalanser och diskriminerande strukturer kring barn och unga (ibid.; Barnes 2018).

Systempåverkan och utmaningar

Dalrymple (2005) konstaterar att barnkonventionen och barnrättsrörelsen har skapat ett diskursivt utrymme för barns delaktighet – och företräddtjänster kring detta. Eftersom socialtjänstens arbete med unga till stor del numer styrs av riskhantering och manualbaserade metoder, menar hon att de ungas verkliga plats i det sociala barnavårdsarbetet – trots barnombudens insatser – riskerar att marginaliseras. En paradox här är att samtidigt som barnombudens oberoende ställning ofta lyfts fram som en förutsättning för att företräderskapet ska funka, finns ett parallellt behov av att utveckla en företrädar- och delaktighetskultur inom socialtjänsten (ibid.). Att barn i Storbritannien sedan början av 2000-talet har rätt till att få stöd av ett barnombud när de är i kontakt med sociala myndigheter innebär också att

en gradvis professionalisering och institutionalisering av barnombudsfunktionen har skett (Boylan & Braye 2006).

Boylan och Braye (2006) menar att utvecklingen i Storbritannien karaktäriseras av en maktkamp mellan gräsrotsorganisationer och professionaliserade aktörer, där parametrarna för att företräda barns röster alltmer har blivit föremål för olika former av kontroll och formalisering. Forskarna ställer sig därför frågan om den standard för företräderskap av barn som tagits fram i Storbritannien egentligen inte bara representerar ännu en vuxenkonstruktion som i själva verket försvagar, snarare än stärker, redan utsatta barns rättigheter. En annan kritisk fråga de lyfter är hur det ökade företräderskapet på välfärdsmarknaden påverkar barns möjlighet till reell delaktighet, eftersom arbete med att företräda svaga klientgrupper i allt mindre utsträckning har kommit att bli en del av det myndighetsbaserade sociala arbetet – och i stället läggs ut på entreprenad. Dessa farhågor avspeglas också i att unga som har intervjuas i studien inte uppfattar att deras social- och familjehemssekreterare utövar någon direkt företrädarroll i relation till dem och deras behov. Kritik mot att socionomutbildningarna i Storbritannien mer och mer fokuserar på juridik och insatser till enskilda, snarare än möjligheter att stärka och stödja utsatta grupper, lyfts också fram i artikeln (ibid.).

Summering

Sammantaget visar forskningslitteraturen både på möjligheter och utmaningar i arbetet med att stärka och stödja barns delaktighet i frågor som berör dem. Att barnsynen förefaller skilja sig mellan aktörer som enbart – och från en fristående och oberoende position – arbetar med att företräda barns intressen, och myndighetsutövare som verkar i mer byråkratiskt utformade system, blir tydligt. Vidare synliggörs att barn som i sin kontakt med sociala myndigheter och andra vårdaktörer har stöd av oberoende barnombud generellt sett upplever ökad självförtroende och mer förståelse för de olika stöd- och hjälpinsatser som står till buds. Vikten av att barn upplever förtroende till de vuxna som har ansvar för och makt över deras vardag synliggörs också, liksom vuxensvärdens ansvar för att kunna forma förtroende och trygga relationer med barn. Däremot återkommer i flertalet forskningsstudier tyvärr

också beskrivningar av institutionella och organisatoriska hinder för att arbeta tillits-, trygghets- och relationsbaserat med barn. Likaså synliggörs ett stort behov av att implementera barnrättsbaserade arbetssätt i den praktiska utformningen av den sociala barnvården – liksom en levande kunskapsförmedling om sådana arbetssätt i samtida socionomutbildningar.

Studiens genomförande

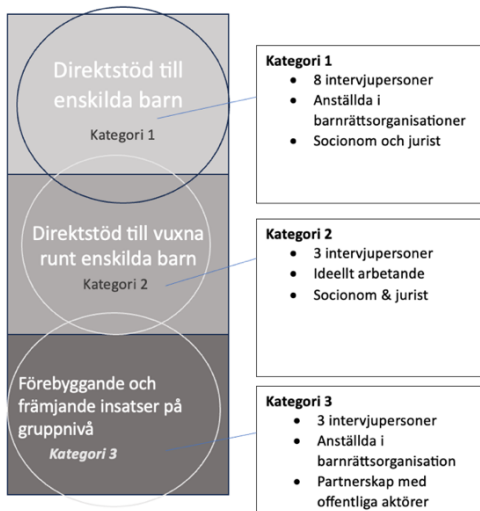
Studien *Sökes: barnombud* utgår från kvalitativa intervjuer med barnombud i svenska barnrättsorganisationer. I projektet fokuseras de barnombudsroller som har utvecklats i fristående organisationer inom det svenska civilsamhället. Rollen som barnombud kan innebära att ombuden stödjer enskilda barn i kontakten med olika myndigheter i syfte att stärka barnens röster i beslut som berör dem. Den kan också innebära att ombuden stödjer vuxna kring barn i utsatta livssituationer eller att de arbetar med förebyggande och främjande barnrättsarbete på grupp- och organisationsnivå. Det centrala kriteriet vid urval av intervjupersoner till studien var att ombuden i någon utsträckning skulle arbeta med direktstöd riktat till enskilda barn eller – om barnen var yngre – viktiga vuxna kring dem.

Vid studiens genomförande fanns en handfull barnrättsorganisationer i landet som arbetade med barnombud. Alla organisationer som tillfrågades om att delta i studien ställde sig positiva till det och materialet består av totalt 14 intervjuer med representanter från fyra olika barnrättsorganisationer. Alla organisationer erbjuder stöd till enskilda barn, om än i olika former. Samtliga organisationer arbetar också med olika former av påverkansarbete vad det gäller barnrättsfrågor. Hur det enskilda stödet och påverkansarbetet ser ut skiljer sig åt mellan organisationerna. Totalt åtta av intervjupersonerna arbetar i organisationer där barnombudsrollen huvudsakligen innebär att arbeta med direktstöd till enskilda barn. Sex av intervjupersonerna är verksamma i organisationer där det enskilda stödet huvudsakligen riktas till vuxna runt barn i utsatta livssituationer, vilket vanligtvis innebär vårdnadshavare, familjehemsföräldrar eller mor- och farföräldrar. Tre av dessa barnombud arbetar mestadels med främjande och förebyggande insatser på gruppnivå. I intervjuerna talar dessa ombud också huvudsakligen om främjande och förebyggande arbetsformer, varför dessa intervjuer inte används i någon större omfattning i analysen.

Barnrättsorganisationernas sätt att driva och organisera sitt arbete skiljer sig också åt. En organisation drivs helt på ideell basis. De som verkar som barnombud i denna organisation gör det därför utan lön eller ersättning, men utifrån sitt professionella kunnande som jurist eller socionom. I resterande organisationer arbetar barnombuden som avlönade anställda. I två av

organisationerna är barnombuden antingen socionomer eller jurister. I den tredje organisationen, som arbetar mer främjande och förebyggande, har barnombuden en varierad utbildnings- och yrkesbakgrund. I figur 1 beskrivs vilka slags arbetsuppgifter som barnombudsrollen huvudsakligen innebär för de olika intervjupersonerna, och vilka tre skilda kategorier av barnombud som därför har intervjuats.

Huvudsaklig arbetsuppgift som barnombud:

Figur 1: Olika kategorier av barnombud i studien.

Eftersom rapportens analys huvudsakligen är inriktad mot att undersöka hur barnombud beskriver det arbete som innebär direktstöd till enskilda barn, utgår en stor del av studiens analys från det material som återfinns under kategori 1 och delvis under kategori 2. Brown och Clark (2006) skiljer mellan *datakorpus* och *datauppsättning*, som kan förstås som hela det empiriska materialet respektive det material som används i en specifik analys. Studiens huvudsakliga empiriska material- eller datauppsättning utgörs alltså av intervjuer från kategori 1 och 2. Då intervjuer från hela intervjumaterialet – eller datakorpusen – parallellt används i vissa delar av analysen har jag i den löpande texten försökt vara tydlig med vilket material som ligger till grund för studiens olika analyser.

Då de barnrättsorganisationer som deltar i studien verkar på olika geografiska platser i landet, har intervjuerna genomförs digitalt via Zoom. Inför intervjuerna har intervjupersonerna informerats om studiens syfte och samtycke till att delta i studien har inhämtats. Intervjupersonerna har också informerats om att deras deltagande sker på frivillig grund och att samtycket kan återkallas när som helst under forskningsprojektets gång. Intervjuerna har dokumenterats genom digitala ljudinspelningar, som har transkriberats ordagrant för att kunna analyseras på kvalitativ väg.

Etikprövningsmyndigheten har via ett rådgivande yttrande under våren 2023 bedömt att projektet inte faller inom etikprövningslagen. Trots att studien inte bedöms som etiskt känslig har Etikprövningsmyndighetens anvisningar gällande datasäkerhet följts vid insamling och bearbetning av forskningsmaterial. Eftersom urvalet av deltagande organisationer näst intill är att förstå som ett totalurval av svenska barnrättsorganisationer som arbetar med barnombudsfunktionen, namnges inga organisationer eller enskilda barnombud i studien.

Teoretiska och analytiska utgångspunkter

För att identifiera återkommande mönster och teman i det insamlade intervjumaterialet har en tematisk analys använts (Brown & Clark 2006). Ambitionen har varit att – i den mån det är möjligt – frikoppla analysarbetet från redan befintliga förståelseramar av barnombudsfunktionen och möjligheter att stärka barns delaktighet. Av den anledningen valde jag att läsa in mig på kunskapsläget innan jag började samla in studiens empiriska material och tittade sedan inte på detta igen förrän intervjumaterialet hade kodats och genomgått en första grovanalys. Naturligtvis går det inte att helt frigöra sig från sin kunskap och förförståelse. Den analytiska processen kan därför närmast förstås som abduktiv, vilket innebär att den har pendlat mellan mer empiriskt och teoretiskt drivna tolkningar av forskningsmaterialet (jfr Tavory & Timmermans 2014).

Mitt analytiska fokus har legat på vad Brown och Clark (2006) kallar en latent nivå, vilket innebär att jag har arbetat med att identifiera underliggande idéer och antaganden i de övergripande teman som synliggjorts i materialet. Denna form av analys utgår vanligtvis – och även i denna studie – från en

socialkonstruktivistisk ansats (jfr Burr 1995), där identifieringen av analytiska teman i sig innebär ett analytiskt arbete. Att studien utgår från en socialkonstruktivistisk grund betyder att vår värld, rent kunskapsteoretiskt, förstås som formad, satt och konstruerad av oss människor. Hur vi talar om och benämner olika saker antas utifrån detta perspektiv inte enbart skapa förutsättningar för hur vi förstår och ser på världen. Det antas även styra hur vi väljer att agera i den. På så sätt kan olika sociala konstruktioner också få reella konsekvenser. Hur vi ser på barn påverkar till exempel vilken plats och vilket utrymme barn erbjuds på olika samhällsarenor – och på vilka villkor de får vara där. En diskurs förstås vanligtvis som ett specifikt sätt att tala om eller förstå ett fenomen eller ett utsnitt av världen. Genom att bryta ner – eller dekonstruera – våra förgivettagna förståelser av rådande normer och dominerande diskurser erbjuder den konstruktivistiska ansatsen kritiska och alternativa sätt att se på och förstå vår värld (Laclau 1990).

Teoretiskt tar forskningsprojektet avstamp i barndomssociologisk teoribildning, som har ett särskilt analytiskt intresse för skiftande syner på barn och barns position i vår omvärld. Kritik mot att barn inte ses som fullvärdiga medlemmar av samhället, och att aktivt deltagande i samhällslivet därför självklart ses som ett vuxet privilegium, utgör en av grundkärnorna i barndomssociologisk teoribildning (Qvortrup 1994; 2009; Tisdall & Punsch 2012). Inom forskningsfältet finns en lång tradition av studier med fokus på barns aktörskap, där unga – snarare än att betraktas som passiva behovsobjekt – lyfts fram som aktiva aktörer i formandet av sina liv (James & Prout 1990; Sandin 2003; Halldén 2007; Zetterqvist Nelsson 2012). Detta avspeglas också i den barnrättsdiskurs som vuxit sig starkare under senare år, där barnet snarare än att betraktas som ett passivt behovsobjekt förväntas vara aktivt i skapandet av sitt liv och förstås som en kompetent aktör med egna rättigheter (se t. ex. Sandin & Halldén 2003; Qvortrup m. fl. 2011).

Som en del i den konstruktivistiska ansatsen används Foucaults (1980) begrepp *omvända diskurser* i rapportens analys. Begreppet beskriver hur omvända och alternativa sätt att tala om verkligheten kan användas för att utmana och göra motstånd mot dominerande och diskriminerande strukturer. *Åldersism* är ett annat analytiskt begrepp som används för att synliggöra diskriminering på grund av ålder. Termen används vanligtvis i forskning om äldre, men Heikkinen och Krekula (2008) menar att ålderism bör förstås som ett uttryck för över- och underordning baserat på olika perioder i livscykeln.

Genom att titta på vilka maktordningar som framträder i ett åldersperspektiv kan även asymmetriska maktstrukturer mellan barn och vuxna avtäckas. Det analytiska begreppet *subaltern* (Spivak 1988) används också för att synliggöra asymmetriska maktrelationer mellan barn och vuxna. Termen kommer ursprungligen från postkolonial teoribildning, där den beskriver de sociala grupper som har förskjuts till marginalen av ett samhälle och som befinner sig i en underställd maktposition.

Då jag tidigt i kodningsarbetet la märke till olika former av *metaforer* som återkom i intervjumaterialet, valde jag även att undersöka dessa närmare (jfr Lakoff 1993; Cameron 2010). En metafor kan förstås som ett sätt att tala om någonting i termer av något annat – och signalerar därför ankomsten av ett ord eller en fras som står i kontrast till sitt diskursiva sammanhang (Cameron 2010). Eftersom vår förståelse av omvärlden utifrån ett konstruktivistiskt perspektiv formas av hur vi benämner och talar om olika fenomen, erbjuder en analys av metaforer ett effektivt sätt att synliggöra olika kollektiva förståelseramar och hur de verkar inom specifika diskurser. Efter att ett antal metaforer identifieras i materialet, undersöker jag därför hur de används just i de specifika sammanhang som de dyker upp och vad metaforernas funktion därför säger om deras diskursiva sammanhang (jfr Cameron 2010).

Då barndomssociologin utgår från en grundläggande respekt för barnet här och nu har ett specifikt fokus inom barndomsforskningen riktats mot barns rätt att uttrycka sig och bli hörda. För att kunna undersöka enskilda barns möjligheter till en reell delaktighet menar kritiskt inriktade barnrättsforskare att rättigheterna behöver undersökas i de specifika situationer och på de platser som de utspelar sig. De förespråkar således att aktörer som jobbar för att förverkliga barns rättigheter behöver arbeta utifrån *en kontextbaserad barnrättsförståelse* (Reynaert med flera 2012; Tisdall & Punsch 2012). Då barn ur ett barndomssociologiskt perspektiv förstås som underordnade – och beroende av – vuxna för att få sina rättigheter tillgodosedda, förstås barns möjligheter till delaktighet också som kontextuellt skapade – och som något som kan göras bättre och stärkas med stöd av den vuxne (jfr Tisdall 2016; Tisdall & Punsch 2012; Enell, Mattsson & Sallnäs 2023). I delar av analysen används de teoretiska begreppen ”thin” och ”thick agency” för att analysera möjligheter att stärka barns handlingsutrymme och rättigheter. På svenska kan dessa termer ungefär översättas till *svagt* och *starkt aktörskap* (Klocker 2007; Robson, Panelli & Punsch 2007; Fernqvist 2013). Analytiskt refererar

aktörskap till möjligheten att handla. Empowermentprocesser, där individers aktörskap stärks, kan i det här perspektivet delvis förstås som något som ifrågasätter och utmanar rådande ideologier och den sneda fördelning av resurser som sker inom en viss ideologi eller maktstruktur (Butler 1999). Det kan också förstås som möjligheter för barn och unga att öka sin delaktighet och sitt självbestämmande genom att deras kontroll och makt – med hjälp av vuxna – stärks (jfr Tisdall & Punsch 2012; Barnes 2018; Magalhães, Calheiros & Antunes 2018).

I de nästföljande fyra kapitlen redovisas analysen av det insamlade forskningsmaterialet. Resultaten summeras och diskuteras sedan i rapportens slutdiskussion.

Vuxna som springer ifrån och går vilse

För snart 30 år sedan beskrev en av barndomssociologins förgrundsgestalter, Jens Qvortrup, en rad intressanta motsägelser mellan barndom och vuxenvärld. Bland annat påpekade han att samtidigt som de flesta vuxna värdesätter barn och tycker att barn ska prioriteras högt, tar vuxna sällan någon direkt hänsyn till barn när de fattar ekonomiska och politiska beslut. Han lyfte också fram att vuxna vanligtvis uppskattar barns spontanitet, men gärna styr upp och organiserar deras fritid. Att många vuxna tycker det är viktigt att spendera mycket tid tillsammans med sina barn men ändå ägnar allt fler timmar åt att jobba, var en annan motsägelse som Qvortrup (1985) lyfte fram. Trots att såväl barnperspektiv som barnrätt har vuxit sig starkare över tid, påminner barnombudens samtida beskrivningar på många sätt om de motsägelser som Qvortrup identifierade i mitten av 1980-talet. Bilden av att vi lever i ett samhälle som – till synes – värnar om barn och barnets bästa är genomgående i intervjuerna. Så här kan det till exempel låta:

...vi har ju ett samhälle som jag tror ändå tänker sig vara hyfsat barnanpassat... (IP3)

Att samhället är – eller uppfattar sig som – barnanpassat beskrivs också innebära att gemene man gärna tror och utgår från att barn generellt sett behandlas bra och rättvist.

Oftast har man ju en övertro, att vi har en lagstiftning och den ser ut så här. Vi har barnkonventionen som är lagstiftad. Och då så har man kanske uppfattningen att alla går efter den lagstiftningen. Men vi kan ju se att det inte alltid är på så vis. (IP8)

Utsagor om att intresset för barnet och barnrätten inte alltid – eller kanske oftast inte – genomsyrar det praktiska sociala och rättsliga arbetet med barn återkommer.

Vi är ju så långt ifrån våra visioner i barnkonventionen liksom, och det vet ju alla egentligen. (IP5)

Att detta upprör, beskrivs också:

Det som gör mig mest upprörd är när jag tänker att vi har en lagstiftning faktiskt, som om man valde att följa den och använder sig av den så som den ska användas, så hade det kunnat bli någorlunda rättssäkert. (IP15)

En i grunden kritisk inställning till samhällets förmåga att göra barnkonventionen till verklighet – eller göra verkligheten barnvänlig – syns i materialet. Att barns delaktighet i det svenska barnvårdssystemet delvis kan förstås som symbolisk snarare än faktisk, har också påpekats i barnrättsbaserad forskning (Leviner 2018; Heimer & Palme 2016).

Skygga vuxna

Bland barnombuden som arbetar med direktstöd till enskilda barn syns även en kritisk inställning till vuxenvärldens förmåga att lyssna in och se barn. Här återkommer berättelser om erfarenheter – som gjorts i rollen som barnombud, i andra tidigare yrkesroller eller privat – av att barnets perspektiv ofta inte tas tillvara på ett tillfredsställande sätt.

Jo, men för att jag alltid har känt, tror jag, sen jag blev socionom att... (...) ...att det fanns en skygghet från vuxna professionella att prata med barn (...) och vad det kunde skapa hos barnet om man pratade med dem. Men också att jag tyckte att det var mycket vuxna som styrde var fokuset skulle ligga eller själva problembeskrivningen, stod vuxna för. (IP9)

I citatet beskrivs en erfarenhet av att professionella inte alltid så gärna pratar med barn, och än mindre låter barnen vara med och formulera problemställningar i frågor som berör dem själva. Denna beskrivning känns igen från kunskapsöversikten i kapitel två (se t. ex. Vis m. fl. 2010; Hultman & Cederborg 2013; Söderbäck 2014; Heimer, Näsman & Palme 2018) – och återkommer i flera intervjuer.

Och när man berättar sin historia och sina erfarenheter så upplever många barn att de förminskas och att de liksom inte riktigt tas på allvar, utan att man väljer att gå på föräldrarnas historia. Och många av våra barn upplever också att det stöd som erbjuds efter att man... Ja, men antingen i samband med att en

utredning är pågående eller i samband med att den avslutas och man väljer att sätta in en insats, så är det oftast för föräldrarna och inte för barnet själv. (IP11)

Flera barnombud beskriver också hur de möter sociala myndighetsföreträdare som inte alltid bemöter barn på ett professionellt sätt. Konkret kan detta innebära allt från att barnet inte får kontakt med – eller inte upplever sig lyssnad på av – sin socialsekreterare till att vuxna inte talar till eller med barnet under pågående möten.

Man bemöter inte med respekt. Man bemöter inte med att barnet känner till och kan sin historia själv. (IP12)

Att det pratas över huvudet på en. Att de vuxna pratar med varandra och till varandra, medan barnet sitter på sidan av. (IP10)

Barns upplevelser av att sitta vid sidan av och inte bli inkluderade i möten med socialtjänst bekräftas också i befintlig forskning (se till exempel Bolin 2016; Markström 2024). Att vuxna gärna agerar som om de har monopol på att definiera världen och verkligheten, och i det inte tar in barnens perspektiv, nämns återkommande. Exempelvis beskrivs hur den vuxne vanligtvis självklart ”leder saker hela tiden, man leder samtalet, man bestämmer vad samtalet ska innehålla” (IP9) – och att den vuxne härigenom också tar för givet att den vet vad som är bäst för barnet.

Alltså barnen vet bäst vad de behöver i sin situation. Och vi vuxengissar så himla mycket i så många olika sammanhang, där vi egentligen bara kan prata med barnet. (IP11)

En konsekvens som beskrivs av vuxenvärldens ”sanningsmonopol” är att barn i kontakten med sociala myndigheter och behandlingsaktörer ofta antingen inte syns alls – eller beskrivs som problembärare.

...jag kan uppleva att många professionella hamnar ganska snabbt i, att man börjar problematisera ett barn. Till exempel med diagnoser eller genom att beskriva ett barn som utagerande och så vidare. (IP3)

Vuxenvärldens upptagenhet med problemfokus beskrivs även här:

Jag upplever att barn ofta beskrivs väldigt negativt, där man tar upp mycket av deras problem och svårigheter och väger liksom inte upp på den positiva sidan.

Man pratar inte om strategier eller att de här barnen har förmågor, utan man pratar om att den är rymningsbenägen, har ett högt våldskapital, är liksom impulsiv, aggressiv eller så. Och så ser ju vi ofta en helt annan sida av det här barnet också. Så att väldigt negativ beskrivning skulle jag många gånger säga att jag ser. Alternativt att de är som små oskrivna blad, att man inte har så himla mycket information alls. (IP9)

I barnombudens berättelser används också olika metaforer för att beskriva hur barnperspektivet missas. Det talas till exempel om att ”gå vilse i vuxenperspektivet”.

Men där får vi inte gå vilse, och det har jag alltid med mig. Vi får aldrig gå vilse. Vi måste alltid sätta barnet först. (...) ...för det är barnets välmående som alltid måste stå i fokus, vad det än innebär. (IP2)

Risken att som vuxen ”springa ifrån barnet” beskrivs också.

Och att jobba som barnombud och ha mycket kontakt med vuxna... Alltså det är ju... Man får hålla i sig för att inte tappa det som är kärnan i det man ska göra för att inte springa ifrån barnet. (IP3)

När barnombuden pratar om att gå vilse och springa ifrån används rörelsemetaforer. Metaforerna kan därför förstås illustrera ett glapp i själva görandet av barnperspektivet; när den vuxne springer ifrån och går vilse går barnet och barnperspektivet förlorat. I detta förstår vi också att det är den vuxne som bär ansvar för att barn osynliggörs, missas och förminskas i och av vuxenvärlden. Vi förstår även att delaktighet förstås som något situationsbetingat och kontextuellt; som något som behöver *göras* (jfr Reynaert med flera 2012; Tisdall & Punsch 2012; Markström 2024).

Det talas i intervjuerna också om en ”komplex omvärld” med ”en komplicerad labyrinth av lagar, myndigheter och förordningar”, där det emellanåt kan behövas experthjälp för att reda ut hur barnet ska kunna få sina rättigheter tillgodosedda. Detta kan förstås som ett uttryck för åldersdiskriminering av barn (Heikkinen & Krekula 2008), eftersom komplicerade labyrinth och system kräver vuxen experthjälp för att göras förståeliga och hanterbara. Att det i intervjumaterialet med barnombud som arbetar med direktstöd till enskilda barn finns en kritisk inställning till den dominans som vuxna normer och värderingar självklart har i vårt samhälle

återspeglas också i flera intervjuer där det talas om vuxna på ett sätt som vuxna vanligtvis talar om barn – eller professionella om klienter.

Alltså, vuxna har ett sådant stort behov av att definiera vad det är som är problemet. (IP3)

Alltså, vuxna har en supertendens till att ta otroligt mycket utrymme, språkutrymme, beskrivande utrymme, bedömningar... Det är både föräldrar. Det är vuxna professionella. (IP14)

I detta sätt att tala om vuxna – eller vuxna professionella – görs de vuxna till problembärare. De beskrivs ha stora behov och problematiska tendenser som de inte riktigt kan hantera. I intervjumaterialet beskrivs också hur vuxna myndighetsutövare ibland försöker göra ”allt de kan utifrån sin förmåga”, men att ”det blir inte bra” (IP2). Även här påminner sättet att tala om hur vuxna ofta pratar om barn: de gör så gott de kan – utifrån sin förmåga. I flera intervjuutsagor framställs i sin tur den vuxne – snarare än barnet – som problemet.

För det är ju inte liksom, det är ju inte barnen som ställer till det för sig. (IP3)

I ytterligare utsagor syns hur intervjupersoner använder barnet – i stället för den vuxna – som norm i sitt sätt att prata.

Vi talar väldigt mycket med alla involverade, även om de är icke-barn. (IP2)

Ibland används ironi, som i det följande citatet, när en intervjuperson börjar en tänkt dialog med ett gäng vuxna med en sarkastisk bekräftelse:

Absolut, alla andra. Men vi börjar här med att lyssna på... Alltså det är ändå barnets liv det handlar om. Kan vi skapa lite utrymme för det? (IP14)

Genom att använda barnet som norm och tala om vuxna i problematiserande eller ironiska termer nyttjas omvända diskurser som ett sätt att belysa det rådande vuxenmonopolet och göra det synligt (jfr Foucault 1980). Ett sätt att tala som *inte* utgår från ålderism och vuxenhegemoni syns, och som bär på en potential att underminera maktojämlikheter mellan vuxna och barn. Barnombudens sätt att tala kan därför förstås som ett sätt att dekonstruera den vuxenmakt vi vanligtvis tar så förgiven att vi inte ens ser den (jfr Laclau 1990).

Vuxenmakt och åldersdiskriminering

Barnens omvärld tecknas i barnombudens berättelser således i termer av en vuxenvärld som har – eller tillskriver sig – monopol på att definiera världen och verkligheten: en vuxenhegemoni, vars normer och sanningskonstruktioner sätter agendan. I denna vuxenvärld hamnar barn, barnperspektiv och barnrätt återkommande i skymundan – trots att vi både har lagar och förordningar som ska säkerställa att barn får sina rättigheter tillgodosedda. Svensk barnrätt som i vissa delar mer symbolisk än faktisk har också beskrivits i forskning (jfr Leviner 2018). Som ett led i detta tenderar vuxna myndighetsföreträdare runt barn som befinner sig i socialt utsatta livssituationer att emellanåt osynliggöra barnen, alternativt att göra dem till problembärare (jfr Heimer, Näsman & Palme 2018). Kritik mot att barn inte ses som fullvärdiga medlemmar av samhället, och att aktivt deltagande i samhällslivet därför självklart ses som ett vuxet privilegium, utgör en av grundkärnorna i barndomssociologisk teoribildning (Qvortrup 1994; 2009; Tisdall & Punsch 2012). I barnombudens berättelser kan vi se hur ombuden inte bara ger uttryck för en liknande kritik, utan i sin vardagliga yrkesutövning kontinuerligt också hanterar detta. En värld genomsyrad av vuxendominans och åldersdiskriminering av barn beskrivs präglade förutsättningarna för barnombudens arbete (jfr Heikkinen & Krekula 2008).

Vi lyssnar, tror på och tycker om barn

Tandläkaren pekade på Lotta och sa:

–Den här lilla fröken kunde jag inte göra något åt, för hon ville inte öppna munnen.

–Den ungen får man skämmas för överallt, sa Jonas när vi gick hem.

–Jag kände inte honom, sa Lotta. Jag kan inte gapa åt folk jag inte känner.

Ur Lotta på Bråkmakaregatan

Tur för Lotta att hon både kan stå upp för sig själv och sätta ord på sin verklighet. För först kategoriserar tandläkaren henne som ett hopplöst fall och sedan skambelägger hennes storebror henne, grundat på den vuxne professionelles konstruktioner. Om tandläkaren bara hade lyssnat på Lotta och varit intresserad av hennes syn på situationen, hade scenen kunnat bli en helt annan.

I intervjumaterialet med barnombuden lyfts vikten av att ställa sig bredvid och på allvar undersöka barnets perspektiv som en grundläggande förutsättning för att kunna arbeta barnorienterat. Ett sådant förhållningssätt beskrivs också leda till det som Lotta säger sig sakna i kontakten med tandläkaren: en relation – och känslan av att känna den andra.

Vi har också valt att vi tror på det som barn berättar för oss. Och i det, när vi lyssnar och tror på barn och tycker om barn, så... Ja, bildas det ju liksom en relation... (IP7)

I det här citatet sammanfattas den barnsyn som – med väldigt stor överensstämmelse – beskrivs av de barnombud som arbetar med direktstöd till enskilda barn. Att lyssna, tro på och tycka om barn är något som på olika sätt upprepas i intervjuerna – och därför nästan framstår som ett mantra.

Vi är väldigt varma och kärleksfulla (...). Vi jobbar mycket bekräftande och tror alltid på vad barnen säger till oss och liksom står på deras sida, kan man säga. (IP10)

Men vi jobbar ju mycket med att vara varma, att vara nyfikna... (...) Vi lyssnar på barn. Vi tror på barn. (IP11)

Vi tror på barn, vi tycker om barn, och vi tänker att barn gör alltid så gott de kan. Och då blir det som också att det påverkar med vilka öron man lyssnar (...) och med vilka ögon man ser. (IP3)

Genom att ta form som ett mantra – eller en slogan – blir det barnorienterade förhållningssättet som beskrivs i citaten både slagkraftigt och enkelt att komma ihåg:

– Vi lyssnar på barn. Vi tror på barn. Vi tycker om barn.

I detta får slagordet också en dubbel funktion. Förutom att vara – eller beskriva – ett tydligt barnorienterat förhållningssätt, utmanar det den skygghet bland vuxna för att prata med barn som vi tidigare har hört talas om. Det är nästan som om vi hör slagordets egen röst säga:

– Här lyssnar och tror vi på barn, samhället. Just saying.

Implicit förstår vi att det slagordet talar om går stick i stäv med hur barn vanligtvis bemöts och hanteras. I flera intervjuer påpekas också att ”här gör vi precis tvärtom” och ”då tänker vi på ett annat sätt” när det talas om hur bemötande av barn vanligtvis görs på olika samhällsarenor. Att barnombuden betonar att de gör annorlunda och tvärt om i sitt sätt att bemöta barn, visar åter igen hur deras arbetssätt tar form – och kan förstås – som något som utmanar diskriminerande strukturer av barn (jfr Foucault 1980):

– Här gör vi tvärt om.

I barnombudens värld konstruerads detta med att lyssna, tro på och tycka om barn som en grundförutsättning för att som vuxen kunna inta en barnorienterad position och hjälpa barn att ta plats och utrymme i sin kontakt med den vuxna myndighetsvärlden. Snarare än att utformas som en kamp eller en strid mot diskriminerande strukturer, tar den barnorienterade praktik som barnombuden beskriver formen av ett kreativt och nyfiket förhållningssätt som visar vägen för hur andra också skulle kunna arbeta med barn.

Relationsbaserat arbete

Lyssna-tro-på-och-tycka-om-förhållningssättet kopplas i kapitlets inledning samman med möjligheten att skapa en relation till enskilda barn. Att arbetet som barnombud behöver vara relationsorienterat är också ett centralt och återkommande budskap i barnombudens berättelser. Här är några exempel på hur det beskrivs:

...vi jobbar så väldigt relationellt. Alltså, det skulle jag ändå säga, det är ju verkligen grunden. (IP3)

...man verkligen har lyxen att fokusera på det relationella och att man genom det får verktyg att arbeta med. (IP4)

Ja, vi jobbar ju liksom väldigt relationellt med barn. (...) Vi är ofta de som, runt ett barn, har godast kontakt och relation med barnet och får liksom... Och sitter på barnets berättelser och beskrivningar av sina situationer och liv. Och i det uppstår ju en viss makt för man kan göra ganska mycket med det. (IP9)

Det förhållningssätt som beskrivs – det relationella, som realiseras genom att lyssna och tro på barn – beskrivs i konsensus som en förutsättning för att skapa tillit och få barnens förtroende.

Ja, men relationsskapande och att skapa tillit. Men också att vara en anledning till att barn kan få känna tillit till andra vuxna (...). Det är verkligen det viktigaste, skapa hopp om framtiden, skapa tro på att det finns någon som finns där för en. För det är kanske första gången någon har gjort det för det här barnet. (IP12)

Det relationsbaserade förhållningssättet känns igen som en central komponent i barnrättsbaserat arbete i tidigare forskning (jfr Barnes 2012; Dalrymple 2005; Boylan & Braye 2006; Sanders & Mace 2006). Förhållningssättet innebär också – i likhet med vad som påpekas i kunskapsöversikten – ett aktivt och medvetet maktutjämnande ställningstagande. Följande citat illustrerar detta:

Ja, men jag tänker grundbulten är att vi jobbar tillsammans med barnen. Vi gör ingenting som inte vi kommer överens om och som barnet säger ”ja” till. (IP14)

Att arbeta tillsammans och med barnet kan här förstås som ett aktivt ställningstagande för att motverka barns vanligtvis underordnade position i relation till vuxenvärlden. I relationen med barnombudet jämnas maktasymmetrin mellan barn och vuxen ut – den synliggörs genom att benämnas. Barnet ska säga ”ja”. Vi jobbar tillsammans. Bemötandet beskrivs av flertalet barnombud också som grundad i en annan barnsyn än den problemorienterade barnsyn som tillskrivs den generella vuxna myndighetsvärlden. Genom att låta barnet själv stå för problembeskrivningen blir det barnets – och inte den vuxnes – berättelse som fångas in och fokuseras.

...det är liksom barnet som står för problembeskrivningen och också ger oss ett uppdrag... (IP3)

Att barnombudet varken dömer eller värderar barnet återkommer också i intervjuerna.

...vi finns där utan att värdera det som sägs, utan att döma. (IP3)

Och att inte döma. Alltså, de känner sig inte dömda när de berättar för en. Och att försöka lyfta skulden och skammen ifrån dem och fokusera på vilka styrkor de faktiskt har, och vilka rättigheter de har till stöd i stället. (IP11)

Att inte döma och värdera beskrivs i intervjuerna både som ett skamreducerande arbete och som något som möjliggör att se det enskilda barnets förmågor och resurser.

...det finns liksom inga hopplösa barn eller hopplösa fall, utan det gäller att hitta varje barns strategier och motivation för att kunna ta sig vidare i livet. (IP9)

Det är alltså barnets förmågor, snarare än problem, som fokuseras. Detta kan, precis som det omvända pratet om vuxna som beskrevs i förra kapitlet, förstås utifrån Foucaults (1980) begrepp omvända diskurser. Då det i intervjuerna även talas om ”varje barns strategier” och att det är de enskilda barnen som själva formulerar sina problembeskrivningar illustreras också hur barnombudens förhållningssätt utgår från en kontextbaserad syn på barnrätt. Här förstås barns delaktighet som situationsbaserad och som något som behöver göras tillsammans med det enskilda barnet utifrån den specifika

situation som barnet befinner sig i (jfr Reynaert med flera 2012; Tisdall & Punsch 2012).

Att det maktutjämnande och kontextbaserade förhållningssättet till barn är något som görs aktivt och medvetet avspeglas också i hur barnombuden talar om sitt arbete som en perspektivförskjutning, som i följande intervjuцитat:

... vi möter ett barn utifrån vilka bekymmer den har med sin omvärld, och inte vilka inneboende bekymmer det barnet har. (...) Så skippar vi den biten och ställer oss bredvid barnet och säger ”Ja, ja, du må ha diverse diagnoser, men nu tittar vi utåt på din omvärld, så här. Och vad har du för bekymmer med din omvärld när det gäller att få dina rättigheter tillgodosedda?” Så det är liksom som en perspektivförskjutning på något vis. (IP14)

Perspektivförskjutningen handlar om att inta barnets perspektiv på sin omvärld, snarare än att slentrianmässigt stå kvar i den problemfokuserade syn på barn som tillskrivs vuxenvärlden. När barnombuden talar om denna perspektivförskjutning återkommer inte enbart beskrivningar om att fokusera på barnets enskilda styrkor, strategier och förmågor. Det talas också om barnets rättigheter; vilka rättigheter till stöd barnet har och vilka bekymmer barnet upplever med att få sina rättigheter tillgodosedda. Barnets rättigheter och barnets förmågor lyfts alltså återkommande fram tillsammans, och förefaller därför bära och stärka varandra. Att se – och fokusera – barnet som en rättighetsbärare blir här likvärdigt med att erkänna att varje enskilt barn har ett värde och förmågor i sig själv (jfr Dalrymple 2005; James & Prout 1990).

Genom att tydligt och transparent stå bredvid barnet, nyfiket fråga efter och inta barnets perspektiv, beskrivs arbetet med unga här också få en terapeutisk nivå:

Jag skulle också vilja påstå att det nästan finns ett behandlande, terapeutiskt inslag... (...) Det där är liksom en så här... ”Vi jobbar inte behandlade.” Nej, det gör vi inte, men att finnas med över tid, att hålla på i relationer, att inte få straffa ut sig från oss, att få bli speglad på andra sätt än vad omvärlden speglar en som – man är mycket mer än en problematisk och utåtagerande kriminell ungdom när man träffar oss – tänker jag är livsviktigt för vissa utav de barn vi träffar, och är absolut terapeutiska inslag. (IP14)

I citatet syns hur det stöd som oberoende barnombud kan bistå med, i likhet med vad som påpekas i tidigare forskning, kan leda till upplevelser av ett ökat egenvärde och en stärkt självkänsla för de unga, vilket också innebär möjligheter till personliga förändringsprocesser (jfr Barnes 2012; 2018; Thomas m. fl. 2017).

Kontextbaserad barnrätt

Barnombudens beskrivningar av hur de arbetar utgår i intervjumaterialet från en kritisk och kontextbaserad förståelse av barnrätt. Den kontextbaserade förståelsen av barnrätt innebär att den formuleras i relation till varje enskilt barn och varje unik situation. Tisdall och Punsch (2012) menar att detta sätt att arbeta är en förutsättning för att barns delaktighet ska kunna realiseras i praktiken. För att få tillgång till barnets beskrivningar beskriver barnombuden – i stort sett i konsensus – att deras förhållningssätt utgår från att arbeta tillits- och relationsorienterat med barn. De lyssnar, tror på och tycker om barn. De dömer och värderar inte. Och de gör allt tillsammans med barnet. Istället för att fokusera på barnet som problembärare ställer de sig bredvid barnet och efterfråga barnets syn på sin omvärld. Vilka förändringar vill – eller behöver – barnet se för att uppleva sina rättigheter som tillgodosedda? Det relations- och tillitsbaserade arbetssättet kan därför sägas illustrera ett tydligt förhållningssätt för barncentrerat arbete – och framträder i sammanhanget som en förutsättning för att kunna arbeta med kontextbaserad barnrätt (jfr Enell, Mattsson & Sallnäs 2023; Lausten & Fredriksen 2016; Reynaert med flera 2012). Det barnorienterade arbetssättet visar därför också vägen för hur andra vuxna samhällsrepresentanter skulle kunna arbeta för att göra barnkonventionen till verklighet – eller göra världen mer barnvänlig.

Vittne, väktare och ställföreträdande hopp

It's the hard-knock life for us
It's the hard-knock life for us
'Stead of treated
We get tricked
'Stead of kisses
We get kicked
It's the hard-knock life

Ur musikalen Annie

I musikalen Annie, som sattes upp på Broadway 1977 och hade premiär som film 1982, får vi följa Annie och de andra barnhemsbarnens längtan efter närhet, kärlek och omsorg. Berättelsen utspelar sig i 1930-talets New York – och i de citerade textraderna här ovan skildras hur barnen utsätts för övergrepp och vanvård. Som en kulturellt institutionaliserad berättelse passar det vanvårdade barnhemsbarnet in som förpassad till dåtiden och historien; till en tid där barns humanistiska värde ännu inte är realiserat och där övergrepp och förtryck är en del av utsatta och rättslösa barns vardag. Berättelsen passar sämre in i den samtid vi lever i här och nu – i det samhälle som anser sig värna om barn och barnets bästa.

Trots det, vet vi genom forskning att barn som lever i socialt utsatta livsmiljöer riskerar att uppleva fler och allvarligare trauman under sin uppväxt än andra barn – och att detta i sig skapar än sämre livsförutsättningar (jfr Felitti et al 1998, Björkenstam, Vinnerljung & Hjern 2017). Forskare har sedan länge också påpekat att behandlingsinstitutioner som boendemiljö för barn och unga innebär ökade risker för övergrepp (jfr Sallnäs 2006; Matsson 2008). Under de senaste åren – alltså i vår absoluta och direkta nutid – har flera avslöjanden om våld och övergrepp mot unga i svensk institutionsmiljö också lyfts fram i det offentliga ljuset (Uppdrag granskning 2021; Andersson Vogel 2021). Satt mot denna fond blir det naturligtvis intressant att undersöka vilka behov barnombuden beskriver att deras roll fyller för barn som lever i utsatta livssituationer. Det här kapitlet ägnas därför åt att undersöka hur

barnombudsrollen och behovet av den beskrivs i intervjumaterialet – och vilka implikationer det får för barns status som rättighetsbärare (jfr Jensen med flera 2020; Tisdall & Punsch 2012).

Endast för barnets skull

När barnombuden i början av intervjun ombuds berättar om sin roll, är det två saker som direkt lyfts fram bland flera av de ombud som arbetar med direktstöd till enskilda barn. Dels handlar det om barnombudets fria och oberoende position. Dels är det positionen ”professionell vuxen” som betonas. Så här kan det låta:

Ja, men för mig så innebär det nog att vara en professionell vuxen som jobbar utifrån barnens agenda. (IP7)

Det kan också låta så här:

...jag tänkte säga oberoende part, men vi är ju egentligen... Vi står på barnets sida och vi jobbar på uppdrag av barnen, liksom. (...) ...vi ska bli deras vuxna och professionella stöd i kontakt med de andra professionella rollerna, när det känns svårt eller när man upplever motstånd... (IP10)

Att det just är den oberoende, vuxna och professionella positionen som lyfts fram är intressant, inte minst mot bakgrund av hur barnombuden talar om barnrättens – eller barnets – generella ställning i samhället som tidvis ganska ihållig. Barnombudets oberoende position gör det möjligt att utan ambivalens eller tveksamhet ställa sig på barnets sida och ”jobba utifrån barnets agenda”. Vikten av att som barnombud arbeta oberoende och tillsammans med barnet beskrivs återkommande i intervjuerna:

Ja, men barnombudsrollen innebär att det är en oberoende part med hög kunskap om hur samhället fungerar för barn och unga och om barns rättigheter, som tillsammans med barn och unga hjälper till för att barn ska få bättre hjälp av samhället... (IP14)

I de beskrivningar som görs förstås barnombudet som någon som intar en annan position till barnet än vad vuxna vanligtvis gör, en ställning som

närmast kan förstås som allierad med barnet. Detta – att barnombudet aktivt och medvetet ställer sig bredvid barnet – möjliggör också för ombudet att ta in barnets värld och verklighet på ett sätt som vuxenvärlden vanligtvis kanske inte gör. Barnombudet är, som en av intervjupersonerna beskriver det, ”där endast för barnets skull” (IP12).

Att positionen bredvid barnet är viktig, syns i att den upprepat lyfts fram i intervjumaterialet. Till exempel talas det om barnombudet som ett vittne till olika former av rättighetskränkningar som kan drabba barn i utsatta livssituationer.

Vi blir liksom vittnen till vad ett barn faktiskt är med om (...) Att vi får dels vittna om vad som faktiskt händer och sker, bekräfta barnet i att så här ska det inte behöva vara, att det liksom inte är dig det är fel på utan det här är vuxna som behöver göra bättre ifrån sig eller agera på ett annat sätt. (IP9)

Rollen som vittne innebär enligt citatet att barnombudet – genom att stå bredvid barnet – kan se och bevittna vad som görs mot barnet. När barnombudet i sin vittnesroll ser missförhållanden och rättighetskränkningar kan ombudet både bekräfta barnets upplevelser av situationen och hjälpa barnet att lägga tillbaka ansvaret för kränkningarna där det hör hemma, i vuxenvärlden. Funktionen som vittne beskrivs – i sin förlängning – även kunna fungera som en väktare och ett skydd mot ytterligare kränkningar och svek.

... barnombudet blir ju också en väldigt viktig person i att se missförhållanden. Att, det är ju ändå konstaterat på en rad olika sätt att det finns väldigt allvarliga missförhållanden i den sociala barnavården, alltså både i familjehem, på HVB, på SiS. (...) Om fler barn fick barnombud så skulle det kunna vara någonting som också synliggörs på ett helt annat sätt. Och att barn kanske faktiskt i större utsträckning skyddas från det, när personer som har hand om de här barnen och utsätter dem också blir medvetna om att det finns insyn. (...) Så upprättelse och skydd är någonting som jag också tror att barnombudsrollen ändå kan bidra till. (IP7)

Tanken om barnombudet som väktare kopplas i citatet till upprättelse och skydd för barn som drabbas av olika former av rättighetskränkningar. Ombudet blir i detta något mer än någon som enbart står bredvid ett enskilt barn. Ombudet står här bredvid barn som kollektiv. Barn som lever i social

utsatthet eller inte har någon fungerande omsorgsgivare vid sin sida kan också få skydd, eftersom det genom barnombudet finns en barnvaktarfunktion i samhället. Beskrivningen av barnombudet som en – i framtiden – institutionaliserad funktion bär på denna möjlighet.

Som påpekas i barnrättsbaserad forskning har barn i utsatta livssituationer ett förstärkt beroende av vuxna för att få sina röster hörda och rättigheter tillgodosedda (jfr Mattsson 2008; Enell, Mattsson och Sallnäs 2023). Utifrån de beskrivningar som görs i intervjumaterialet kan barnombudets *oberoende* funktion förstås som att stå i en närmast subaltern – eller marginaliserad – position bredvid barn som upplever olika former av rättighetskränkningar (jfr Spivak 1988) och i den positionen tydligt och påtagligt kunna se och erfara vad detta innebär för barnet. Den *vuxna* och *professionella positionen* fokuserar i sin tur barnombudet som en professionell aktör med kunskap och kompetens. Som ”en oberoende part med hög kunskap” kan barnombudet i sin roll som vuxen professionell aktivt arbeta för att stärka vuxenvärldens förmåga att förstå och tillgodose barnens behov. Vissa barnombud betonar att rollen som barnombud – just på grund av detta – både är tung och svår.

...det är ett ganska slitigt jobb att vara barnombud. Det är tungt som attan, därför att man blir bärare av samma kamp som barnet har med omvärlden.
(IP14)

Bro tillbaka och barnets förlängda arm

När barnombuden beskriver sin roll och vilken funktion den har förekommer också en hel del metaforer som är analytiskt intressanta. I citatet här nedan talas till exempel om barnombudsrollen som ”en bro tillbaka”.

...de som kommer till oss är ofta väldigt tilltufsade för att de har haft en hel del myndighetskontakter och det har inte blivit bra erfarenheter. Och man har liksom tappat hoppet om att man kommer att kunna få hjälp. (...) Vi kan som barnombud tillfälligt bära hoppet till barnet och deras nätverk. Och våga tro på att det går att få till något annat, en förändring. Och att i en sådan liksom process, där vi tillfälligt bär det här hoppet och förmedlar det vidare, så kan det också bli... Det är i alla fall det vi önskar, att det ska bli en bro tillbaka till att man till exempel börjar prata med sin socialsekreterare igen eller att man

faktiskt kan berätta för de professionella på skolan vad det är som inte funkar och vad man skulle önska i stället. (IP3)

Bron tillbaka är en horisontell metafor som kan förflytta barnet i vågrät riktning bakåt, till en trygg och säker plats; en plats som barnet har gått miste om eller förlorat – kanske när den vuxne gick vilse eller sprang ifrån barnet. I beskrivningarna av barnombudsrollen finns fler horisontella metaforer.

Det finns liksom andra vuxna som är helt kapabla till att göra det som barnet hade behövt, men de litar inte. De känner ingen tilltro. (...) Vi är där endast för barnets skull, för att hjälpa barnet, för att vara lite språkröret och barnets förlängda arm... (IP12)

Här handlar metaforerna ”språkrör” och ”barnets förlängda arm” om att med barnets förtroende i ryggen och med den vuxna professionella positionen som valuta nå fram och igenom i vuxenvärlden. Här är det barnets röst som förflyttas i horisontell riktning in i vuxenvärlden – för att barnet ska kunna bli hörd. Barnombudets funktion kan genom dessa metaforer därför förstås som någon som arbetar med att föra fram och höja barnets röst i en värld där den inte har så hög valuta eller så stark resonans, i en värld av vuxensurr.

Hopp talas det också om i flera intervjuer, att en viktig funktion för barnombudet är att bidra med hopp. Som metafor illustrerar hoppet både en vertikal och horisontell rörelse. Ett språng och ett skutt kan både innebära en rörelse uppåt och framåt. Även denna metafor bär därför på potentiell rörelse och förändring. Så här kan det låta:

Det är också jätteviktigt att få känna någon form av hopp. (IP15)

Vi ska skapa mer hopp om samhällets resurser tillsammans med barn. (IP14)

Så att något slags... Ja, ställföreträdande hopp, också. (IP3)

I likhet med bron tillbaka innebär hoppet – eller det ställföreträdande hoppet – som metafor en möjlighet för barnet att förflytta sig till en tryggare och bättre plats. Nu pekar den horisontella riktningen framåt, mot en möjlig framtid. Detta syns även i följande citat, där här-och-nu-läget beskrivs som fastlåst och hoppet därför kopplas samman just med möjligheten att tro på en förändring framöver:

...det kan liksom ha gått så långt att det till och med har blivit jätteilla och helt låst mellan barnet och myndigheten och att förtroendet för vuxenvärlden kan vara väldigt drabbat för barnet, att det liksom finns nästan inget hopp i att man ska kunna få en annan situation och barnen kan må väldigt dåligt. Och då upplever jag att jag kan bidra till att kanske försöka skapa hopp om samhällets resurser igen. (IP7)

De olika horisontella metaforer som syns i barnombudens beskrivningar tecknar alltså bilder av rörelse och förändring – eller möjlighet till rörelse och förändring. Barnombudets funktion gentemot barnet framträder i detta sammanhang dels som någon som kan bidra till förändringen genom att hjälpa barnet göra sin röst hörd, dels som någon som kan bära på positiva framtidsbilder av samhället och vuxenvärlden åt barnet. En biträdande vuxen, i en värld vars barnvänlighet fortfarande brister. Genom att som språkrör eller förlängd arm hjälpa barnet artikulera sina behov och förtydliga sin röst gentemot myndighetssfären kan barnombudet stärka förutsättningarna för att de unga ska få sina behov tillgodosedda. Barnombudens beskrivningar av sin roll och funktion kan här relateras till de teoretiska begreppen *svagt* och *starkt aktörskap* (Klocker 2007; Robson, Panelli & Punsch 2007). Barnombuden bistår barnen med att förvandla deras relativt svaga aktörskap – eller begränsande handlingsutrymme – i kontakt med den vuxna myndighetsvärlden till ett starkare sådant. Teoretiskt kan vi förstå detta som ett första steg i en empowermentprocess, där barnets tro på sina möjligheter kan stärkas trots att det kanske både finns en bristande tillit till och tidigare dåliga erfarenheter av samhälleliga hjälpsystem (jfr Barnes 2018).

Hålla i taktpinnen

Det finns också maktrelaterade metaforer i barnombudens berättelser. I någon intervju talas det till exempel om att det är barnet som ”styr taktpinnen”. Här beskrivs hur barnet själv bestämmer när kontakten med barnombudet ska påbörjas och avslutas – och vad den ska gå ut på.

Vi ger inte upp förrän barnet säger, nu får ni låta mig vara ifred. Annars finns det ju ingen gräns för så här ”och där har vi gjort vårt”. Utan det är barnet som

styr taktpinnen i när uppdraget är avslutat och när man inte längre vill ha hjälp från oss. (IP9)

Metaforen taktpinne signalerar att det är barnet som ges och tillskrivs makt i kontakten med barnombudet. I flera intervjuer talas det på ett liknande sätt om agendan, att barnombudet hjälper barnet att ta agendan alternativt att barnombudet arbetar utifrån barnets agenda. Agendan handlar om vilka punkter som tas upp på ett möte. Pratet om agenda handlar därför om att bestämmanderätten tillskrivs just barnet – och att barnets egenmakt värderas högt av barnombuden. I följande citat har intervjupersonen just förklarat att rollen som barnombud innebär att jobba ”utifrån barnets agenda”.

...när barn kommer hit till oss på (org.) så är det ju helt de som styr vilken typ av uppdrag som de vill ge till oss. Så klart så kommer ju vi ge rådgivning och stöd i vad man skulle kunna göra i en svår situation, men det är ändå alltid barnet som bestämmer över kontakten med oss. (IP7)

Som syns i citatet är det barnombudet i sin position som professionell vuxen som bistår barnet i att ta agendan, men det är barnet som styr och har beslutandemakt. En liknande logik syns i följande citat:

Att vi tar agendan tillsammans med barnet, tror jag lite. Barn ska liksom gå på massa möten, där vuxna ska prata med dem om olika saker eller presentera olika förslag och så där. Och att vi hjälper barnet att få en tydlig plats i det rummet. (IP9)

Maktmetaforerna som används i pratet om taktpinnar och agendor illustrerar hur barnombudets roll också handlar om att bistå barnet att ta mer makt i relation till vuxenvärlden och samtidigt hjälpa barnet bära – eller orkestrera – denna makt. Att barnombudens arbete kopplas samman med målsättningen att minska den kontroll som vuxna utsätter barn för och därigenom innebär en möjlighet att utmana idén om den vuxne som allenarådande expert på vad som är bäst för barnet, påpekas i den brittiska forskningslitteraturen (jfr Barnes 2012; Tisdall & Punsch 2012; Dalrymple 2005). De maktrelaterade metaforerna som återfinns i de svenska barnombudens berättelser speglar en liknande förståelse och illustrerar därför hur vuxna med ganska små medel kan stötta unga i att öka sin kontroll och makt i olika livssituationer. I detta synliggörs också hur maktmetaforerna än mer explicit än de horisontella

metaforerna möjliggör ett ökat självbestämmande och empowermentprocesser för de unga (jfr Tisdall & Punsch 2012; Magalhães, Calheiros & Antunes 2018).

Barnet som rättighetsbärare

Som syns i de beskrivningar som löpande görs i intervjumaterialet med barnombuden, handlar deras arbete i stor utsträckning om att göra barnet till huvudperson, ställa sig bredvid barnet, lyssna in barnet och hjälpa barnet artikulera sina behov. I barnombudens berättelser lyfts den oberoende positionen som vuxen professionell fram som central för möjligheten att stötta barn i att uttrycka sina behov gentemot olika aktörer inom den sociala barnvården. Men, det beskrivs också hur ombuden i den oberoende positionen återkommande blir vittnen till svåra livssituationer för och rättighetskränkningar av barn – och hur detta kan upplevas som tungt. De olika horisontella metaforerna som identifieras i barnombudens beskrivningar av sin roll – som en förlängd arm eller en bro tillbaka – visar samtidigt hur barnombuden arbetar för rörelse och förändring och hur de som en del i detta arbete försöker bära positiva bilder av framtiden och vuxenvärlden åt barnen. Implikationer för barns status som rättighetsbärare kan därför sägas vara att barnombuden använder sin vuxna och professionella position för att stödja och stärka de ungas delaktighet och aktörskap i relation till sociala myndigheter (Klocker 2007; Robson, Panelli & Punsch 2007).

Beskrivningar som ”barnets agenda”, ”hjälpa barnet ta plats i rummet” och ”barnet styr taktpinnen” visar i sin tur hur barnombudet kan hjälpa barnet att ta mer plats och ändra maktförhållandet till vuxenvärlden, genom att ta rollen som en vuxen som lyssnar och aktivt delar sin makt med barnet. Detta påminner om hur barnombudens arbete beskrivs i flera brittiska studier, där just ett medvetet arbete med att dela sin vuxna och professionella makt med barnet också har kopplats samman med ökade möjligheter för barn att känna sig sedda, uppleva ett stärkt egenvärde, en ökad självförtroende och ett ökat handlingsutrymme (jfr Barnes 2012; Dalrymple 2005). I det att det är maktförhållandet till den vuxna myndighetsvärlden som står på spel kan barnombudsfunktionen här också förstås syfta till att utmana olika former av

institutionell diskriminering av barn (jfr Barnes 2012; Tisdall & Punsch 2012; Dalrymple 2005).

På god fot – eller sätta ner foten

Utifrån hur barnombudsrollen beskrivs förstår vi nu att ombudets uppgift handlar om öka tryggheten för barn i deras kontakt med sociala myndigheter och därigenom bidra till att barnets egna tankar och åsikter i ökad utsträckning kan komma fram. Den uppmärksamma läsaren kanske även har lagt märke till att detta, enligt intervjuutsagorna, är något som görs för att stärka möjligheten för barnen att ta del av samhällets resurser.

...då upplever jag att jag kan bidra till att kanske försöka skapa hopp om samhällets resurser igen. (IP7)

Vi ska skapa mer hopp om samhällets resurser tillsammans med barn. (IP14)

I arbetet med att möjliggöra för människor att aktivt ta del av samhällets resurser tar socialarbetaren rollen som en förmedlare av mänskliga rättigheter och social rättvisa (Svensson 2023). Att arbeta med företräderskap – eller advocacy – ingår i internationella definitioner av vad som är socialt arbete (se till exempel International Federation of Social Workers, 2014). Det beskrivs i även som ett framträdande tema inom professionellt socialt arbete i 4Akademikerförbundet SSR:s (2017) etiska koder. Socialarbetare som arbetar med att utreda och fatta beslut om vem som ska få tillgång till olika former av insatser och stöd, kan utifrån ett sådant perspektiv förstås som portvakter eller gatekeepers till de samhälleliga resurserna. Samtidigt utesluter inte myndighetsbaserat socialt arbete möjligheter att jobba främjande och företrädande gentemot sina klienter (jfr Svensson 2023). Kritik mot att arbeta med att företräda svaga klientgrupper i allt mindre utsträckning har kommit att bli en del av det myndighetsbaserade sociala arbetet, påpekas däremot inom forskning (jfr Boylan & Braye 2006; Dalarymple 2005). Hur beskriver då barnombuden sitt förhållningssätt till offentliga aktörer och myndighetspersoner, taget att deras professionella ingång kring barnet delvis kan utgå från olika förståelser och perspektiv? Och vilka erfarenheter och utmaningar i barnombudsfunktionen blir synliga här?

I metodkapitlet beskrivs tre olika kategorier av barnombud som har intervjuats i den här studien. Den största gruppen består av barnombud som arbetar med direktstöd till enskilda barn. Det är också intervjuer med denna

grupp av barnombud som huvudsakligen ligger till grund för den analys som presenteras i forskningsrapporten. Dessa barnombud har en professionell tillhörighet som antingen socionom eller jurist och arbetar som anställda i olika barnrättsorganisationer. Den andra kategorin av barnombud, som också består av socionomer och jurister, arbetar däremot ideellt och oavlönat bredvid sina ”vanliga” jobb, genom att erbjuda råd och stöd till enskilda barn eller till vuxna runt omkring dem. Den sista kategorin av barnombud arbetar huvudsakligen med olika former av främjande och förebyggande arbete på gruppnivå, och intervjumaterialet med dessa barnombud används av förklarliga skäl inte i så stor utsträckning i undersökningen av barnombudsfunktionen som arbetar med att stötta enskilda barn.

Trots skillnader i kategorier innehåller intervjumaterialet med de olika barnombuden mycket samstämmighet. Men det finns också skillnader. En synlig skillnad är vilket förhållningssätt till sociala myndigheter och andra offentliga aktörer som ombuden förespråkar. Här verkar friståendet från – alternativt kopplingen till – det offentliga spela roll. Ju starkare koppling till offentlig sektor i rollen som barnombud, ju mer diplomati förespråkas. Så resonerar till exempel ett barnombud ur kategori tre, vars roll innebär en hel del samarbete med offentliga aktörer:

Vi gillar ju mest det här (...) med partnerskap och långsiktighet då, att man kan liksom se hela paraplyperspektivet och koppla ihop alltihopa också. (...) Alltså, vi är ganska mycket så här.... Diplomatiska vägar... Alltså, så här, hur ska man framställa det här för att det ska få störst chans att ge effekt för just det här barnet nu? Och då är det sällan den konfrontativa vägen som ger störst effekt för barnet nu. (IP5)

I citatet förespråkas diplomati och icke-konfrontativa vägar. Bilden bekräftas av andra barnombud som huvudsakligen arbetar förebyggande och främjande genom olika former av partnerskap med offentlig sektor. Goda relationer med företrädare för offentliga verksamheter lyfts här fram som viktigt för att kunna bidra till förändring (se kategori 3, figur 1 i kapitel 3). Bland intervjupersoner som använder sin professionella kompetens för att arbeta ideellt som barnombud är synsättet annorlunda.

Vi har ju också sagt att man kan ju nå med dialog. Det har vi försökt ha många gånger, men någonstans så måste man också gå in och peka med hela handen på de felaktigheter som är. Att här har vi barn som far illa av olika anledningar.

Ni väljer att inte se. (...) Det finns mycket att göra och jag tänker nog att vi måste strida och kriga. (IP15)

Intervjupersonen talar här om att kriga och strida för barnens rätt, vilket går stick i stäv med vad den först citerade personen förespråkar. Forskningsmässigt vet vi att upplevt beroende av offentliga aktörer påverkar strategiska beslut kring hur kritik och opposition kommuniceras från civilsamhällets sida (jfr Arvidsson, Johansson & Scaramuzzino 2018). Att de ideellt drivna barnombuden förespråkar ett mer kritiskt och konfrontativt förhållningssätt, stämmer därför väl in i rådande kunskapsläge.

Bland de barnombud som arbetar med direktstöd till enskilda barn genom en anställning i en barnrättsorganisation, finns inslag av båda dessa positioner. Men berättelserna börjar alltid i dialog.

...vi går ju inte in och börjar stöka det första vi gör, utan vår ambition är ju att vi... De här barnen vi möter behöver ha en kontakt med myndigheter i samhället, bland annat socialtjänsten ofta. Det är ingenting som vi vill förhindra eller skapa ännu mer tydliga positioneringar, utan vi vill ju att de här ska närma sig. (IP9)

I citatet lyfts barnet och barnets behov fram som avgörande för ombudens förhållningssätt. Något som även beskrivs i följande citat:

Vi ska inte vara konfliktsökande utan vi ska stärka relationer, även professionella runt barn, så. Det är viktigt. (...) Och då handlar det ju också om att (...) inte börja med att smälla till med någon överklagan eller klagomål utan börja med dialog. (IP14)

Som visats tidigare i analysen betonar barnombuden som arbetar med direktstöd till enskilda barn att de arbetar för att barnet ska kunna återfå tilliten till samhället. Det betonas också att barnombudets uppgift är att hjälpa barnet artikulera sina behov för att dessa bättre ska kunna tillgodoses av offentliga aktörer. I följande citat vidareutvecklas detta tankesätt till att som barnombud även förmedla goda och tillitsfulla bilder av sociala myndigheter.

Vi kan ju peppa dem till att prata med en skolkurator eller med en förälder till en kompis eller avdramatisera hela den här situationen med socialtjänsten, för att vi själva vet hur det går till, och vi vet vad som egentligen är syftet med att man är i kontakt med socialtjänsten. Och försöka avdramatisera den biten för

dem så att de vågar börja berätta. Sedan hoppas vi ju alltid på att det tas emot på ett schysst sätt och att man vågar ta i det som känns jobbigt, från socialtjänstens sida också. (IP11)

Då barnombudet här beskrivs som någon som kan hjälpa till att avdramatisera kontakten med sociala myndigheter, tar ombudet nästan rollen som ett ”myndighetsombud”. Samtidigt läggs en brasklapp fram. Barnombudet hoppas att det barnet berättar ska tas emot på ett juste sätt av socialtjänsten. Ett liknande hopp beskrivs i fler intervjuer:

Men vi ska inte lära barn att strida det första man gör, utan att vi ska hjälpa barn att ta sig fram i dialog och samverkan, med hopp om att samhället möter upp på olika sätt. (IP14)

Här kommuniceras ett hopp om att samhället möter upp. Hoppet uttrycks i vissa intervjuer också som en önskan:

... det är i alla fall det vi önskar, att det ska bli en bro tillbaka. (IP3)

Samtidigt som uppdraget som barnombud innebär att få barnet att känna hopp om samhällets resurser, är det just som ett hopp – eller en önskan – som barnombuden själva formulerar sin relation till det offentliga. Barnombuden arbetar med att få barnen att återupprätta sin tillit till samhället och samhällets resurser – och hoppas, men kan inte garantera, att samhället då möter upp. En ambivalens blir synlig.

Diplomatiska fotsteg

I sättet att tala om myndigheter och tilliten till dem, finns i intervjumaterialet å ena sidan tydliga utsagor om att sätta ner foten när myndigheter inte möter upp barnet och barnets behov. Å andra sidan återkommer uttryck för en ständigt närvarande diplomati och ett balanserande. Tydligheten kring att sätta ner foten eller sätta hårt mot hårt kan till exempel låta så här:

Och sedan så absolut, det här händer ju, att barnet inte kanske får det stödet barnet ansöker om eller får den hjälpen. Och då finns vi här inne och överklagar det beslutet. Det blir en juridisk hjälp också. Så vi krigar för barnets skull. Och

vi... Ja, men vi sätter hårt mot hårt. Vi ifrågasätter. Vi ställer de obekväma frågorna och... Ja, vi tar den rollen. Och den tar vi med stolthet. (IP12)

Barnombudet beskrivs här som en krigare som stolt tar striden med sociala myndigheter när barnets väl så kräver. I detta tar barnombudet klar och tydlig ställning för att erkänna barnet som rättighetsbärare och arbeta för att barnet ska få sina rättigheter tillgodosedda i praktiken. I nästa citat talas också om att sätta ner foten, men berättelsen börjar i ett balanserande kring hoppet att betraktas som en seriös aktör.

Men jag tror också att myndighetspersoner – jag hoppas det liksom – upplever oss ändå som professionella aktörer och inte aktivister, eftersom vi ändå... Alla vi som jobbar på (vår organisation) har ju den här bakgrunden av att man också själv har jobbat inom myndighet, de flesta av oss, vilket ju gör att man själv har suttit i de rollerna många gånger och vet hur svåra besluten är som ska fattas – och kan också ibland förstå vad det är som är svårt. Och det gör att jag hoppas att vi också kan få in ett bra bemötande till myndigheten. Med det sagt, så kommer man ibland behöva vara jättehård också och särskilt när barn blir illa behandlade i möten, för det händer också. Då sätter ju vi ner foten och också säger ifrån att det här är inte rimligt till exempel. (IP7)

I citatet uttrycks en förståelse för svårigheten att som professionell agera i en myndighetskontext och fatta komplicerade beslut utifrån många gånger komplexa situationer. Vikten av att som barnombud vara på god fot med myndighetspersoner betonas också – och här används barnombudets egna erfarenheter av att arbeta med myndighetsutövning som ett sätt att skapa identifikation med och förståelse för myndighetsrollen. Samtidigt beskrivs, precis som i det tidigare citatet, att barnombudet inte tvekar att sätta ner foten när det behövs för barnets väl. Lojaliteten ligger först och främst hos barnet.

I flera intervjuer lyfts också den oberoende rollen fram som något som gör det lättare för ett barnombud – än en myndighetsföreträdare – att ha ett renodlat barnfokus. Det talas om att ”det ligger också en otrolig kraft” i att (...) ”vi får jobba för barnet, med barnet och dess röst, snarare än ha massa andra perspektiv att förhålla oss till”. Också här kommuniceras förståelse för att myndighetsrollen både kan vara komplex och svårnavigerad, och att den oberoende och fria roll som barnombudet har möjliggör att bara och enbart fokusera just på barnet. Att det finns aktörer som kan arbeta enbart med

barnet och att stärka barnets röst, beskrivs emellanåt också som den mirakelkur som barnperspektivet behöver för att bli levande och verkligt:

Sen tycker jag det är spännande att barn alltid nästan berättar att det blir en skillnad bara av att ett barnombud är med i rummet. Vi behöver inte säga någonting ens. Alltså bara att du satt med som stöd i rummet gjorde att det hände något, att de lyssnade mer på mig, att de tog mig mer på allvar. Och då har inte vi sagt eller gjort någonting. Bara att det kommer en oberoende utomstående part har förändrat någonting i rummet, i maktbalansen eller någonting. (IP14)

Barnrättsbalans och myntade uttryck

En förståelse av myndighetsvärden och dess förutsättningar – och en parallell kritik av den i de fall barnperspektivet brister, syns som ett genomgående drag i balanserandet mellan att vara på god fot med – men samtidigt kunna sätta ner foten mot – sociala myndigheter och aktörer i den offentliga sfären. Detta förhållningssätt framträder som centralt bland de oberoende barnombud som arbetar i barnrättsorganisationer som erbjuder stöd till enskilda barn. Detta kan förstås som att barnombuden, i sin roll som fria och oberoende aktörer, tar med sig sin kritiska och kontextbaserade metod för att realisera barnrätt in i den vuxna och byråkratiserade myndighets sfären. Då denna sfär huvudsakligen fungerar utifrån andra logiker än den barnorienterade krävs en levande och ständigt närvarande balansgång. Därför kan ombuden bara hoppas att det barnen berättar tas emot på ett juste sätt och att samhället väljer att möta upp. Det kräver också att barnombudet har den professionella kompetens som lyfts fram i ombudens egna beskrivningar av barnombudsrollen i kapitel sex och som bekräftas i olika nationella och internationella definitioner av professionellt socialt arbete, där advocacy ingår (jfr IFSW 2014; SSR 2017). Det kräver också att barnombuden aldrig gå vilse i vuxenperspektivet; barnombuden måste kunna förstå myndighetsvärdens logik och funktion och samtidigt kunna balansera barnets rättigheter i relation till det.

Att balanserandet mellan att föra dialog och strida för att göra barns rättigheter till verklighet utgör en central och utmanande del av barnombudens barnrättsfrämjande arbete, illustreras också av att ombuden i

konsensus beskriver liknande erfarenheter av bemötande från olika offentliga aktörer och myndighetsföreträdare. I stort sett alla barnombud beskriver varierade erfarenheter av att ibland få ett gott och inkluderande bemötande och vid andra tillfällen ett mer ifrågasättande sådant. Flera lyfter också att de tycker att det är synd att de får lägga så mycket tid på att förklara vem de är för olika myndighetsföreträdare – och att de kommer i ”ett gott” syfte. En önskan om att vara ”en självklarhet i kontakten med barn” och ”ett myntat uttryck” (IP12) lyfts i intervjuerna, liksom ”att vi var fler och det fanns mer tid” (IP4) och ”att det fanns överallt” (IP10). På frågan vad de skulle vilja förändra i förutsättningarna för sitt arbete lyfter barnombuden genomgående att de önskar att barnombudsrollen var mer välkänd och självklar i samhället.

Jag önskar att vi hade en etablerad roll som gjorde att vi mycket snabbare kunde få komma in och hjälpa barn. (IP7)

...att barnombudsrollen fick bli lika självklar som socialtjänst... (IP3)

Den önskan som uttrycks kan vi förstå som en längtan efter en mer institutionaliserad roll och plats i samhället. Genom forskning vet vi samtidigt att när barnombudsfunktionen får en mer etablerad plats innebär det att olika professionaliserings- och institutionaliseringsprocesser sätts i gång (jfr DiMaggio & Powell 1983). I Storbritannien har sådana processer bland annat medfört att variablerna för att företräda barns röster har blivit föremål för en ökad styrning och kontroll, vilket i sig har medfört begränsande effekter på barnperspektivets genomslagskraft (jfr Boylan & Braye 2006; Dalrymple 2005). Att kännedom om ombuden och deras arbete skulle kunna underlätta det arbete de bedriver, men att funktionen som barnombud både behöver rymma flexibla förhållningssätt och relationsskapande möjligheter blir viktigt att tänka på i sammanhanget.

Barnets lyhörda lyssnare?

Förutsättningarna för barn att göra sina röster hörda i det svenska barnavårdssystemet har ibland beskrivits som mer symboliska än faktiska (se till exempel Leviner 2018; Heimer & Palme 2016). Trots ett barnvänligt system och en lagstiftning som ska säkerställa barnets rätt att komma till tals¹, visar forskning att professionella ofta talar med barn i mindre utsträckning än vad de borde – och att det inte sällan är vuxnas perspektiv och behov som blir avgörande i bedömningar och beslut som fattas om barn (Jensen med flera 2020; Heimer, Näsman & Palme 2018; Cederborg 2014; Söderbäck 2014).

Uppfattningen om svensk barnrätt som mer symbolisk än faktisk återspeglas också i barnombudens berättelser. I intervjuerna talas det om en övertro på lagstiftningen och om att vi i praktiken är långt ifrån visionerna i barnkonventionen. Barnens position i samhället tecknas i intervjumaterialet också upp mot en fond av åldersdiskriminering och asymmetriska maktrelationer med vuxna. Vuxenvärldens normer och sanningsanspråk beskrivs emellanåt som så självklara att vuxna ”går vilse i vuxenperspektivet” och ”springer ifrån barnet” utan att ens märka det själva. Bilden av att barn lätt nedprioriteras och osynliggörs är inte ny och känns igen från barndomssociologin och dess kritik av att barn sällan ses som fullvärdiga samhällsmedlemmar (jfr Qvortrup m. fl. 2011; James & Prout 1990). Vad som står på spel i de beskrivningar som görs av vår barnrätt som delvis ihålig eller symbolisk är barnets status som rättighetsbärare – och den vuxnes ansvar för att säkerställa den statusen. Detta kan utifrån intervjumaterialet med barnombuden också förstås som den övergripande utgångspunkten för, och målsättningen med, deras arbete.

¹ Rättigheterna beskrivs bland annat i 11 kap. 10 § socialtjänstlagen (2001:453), SoL, 36 § lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga, LVU, 4 kap. 3 § patientlagen (2014:821), 3a och 3b §§ tandvårdslagen (1985:125) och artikel 12 barnkonventionen.

Barnets status som rättighetsbärare

Hur kan då ett barnrättsbaserat arbete se ut? I barnavårdsrelaterad forskning betonas att mötet mellan professionella och barn bär på en strukturell ojämlikhet – och att detta tenderar att skapa utmaningar i arbetet med att säkerställa barns delaktighet. I en litteraturöversikt av hur socialarbetare ser på barn konstateras exempelvis att barn, även i situationer där deras delaktighet specifikt betonas, vanligtvis ses som objekt för interventioner snarare än som egna rättighetsbärare (Jensen med flera 2020). Ett vanligt hinder som identifieras för barns delaktighet är att kunskap om samtal med barn varierar bland barnavårdsutredare. Eftersom professionellas sätt att samtala med barn påverkar vilken information som samlas in, lyfter flera studier behovet av kunskapshöjande insatser kring barnorienterade arbetssätt för att barns faktiska delaktighet ska kunna stärkas (Markström 2024; Ferguson 2016; Vis med flera 2012; Cederborg 2010).

I barnombudens beskrivningar förekommer sällan ord som barnsamtal eller barnorienterat arbetssätt. Däremot beskriver barnombuden – i stort sett i konsensus – att de för att få tillgång till barnets berättelser arbetar tillits- och relationsorienterat. En kollektiv värdegrund som utgår från att lyssna, tro på och tycka om barn är synlig i materialet. Barnombuden beskriver också att de möter barnet med värme, att de varken dömer eller värderar det barnet berättar och att de gör allt tillsammans med barnet. Sättet som barnombuden beskriver sitt arbete på stämmer väl överens med de förhållningssätt som förespråkas i Socialstyrelsens (2018) kunskapsstöd för samtal med barn. Här understryks exempelvis vikten av att skapa allians och en förtroendefull relation med barnet. Vidare lyfts ärlighet fram som viktigt för att barnet ska kunna känna att den kan lita på den vuxne. Att samtalen präglas av värme och att barnet får vara den som pratar mest betonas också. Av detta kan vi konstatera att ett relations- och tillitsbaserat socialt arbete framträder som centralt för att kunna arbeta barnorienterat och ge barn utrymme att komma till tals och formulera sina egna berättelser.

Men vi kan också dra mer långtgående slutsatser. I barnombudens beskrivningar av sitt arbete betonas att de utgår från det enskilda barnets egen uppfattning och förståelse av sin livssituation. Att de ställer sig bredvid barnet och efterfrågar barnets syn på sin omvärld, beskrivs återkommande. Här blir det tydligt att barnombuden utgår från en kritisk och kontextbaserad

förståelse av barnrätt, som innebär att rättens faktiska innebörd formuleras i relation till varje enskilt barn och varje unik situation (jfr Reynaert med flera 2012; Tisdall & Punsch 2012). Inom barndomssociologin förstås den kontextbaserade synen på barnrätt som avgörande för att barnets delaktighet ska kunna säkerställas i praktiken (ibid.). Vikten av ett relations- och kontextbaserat förhållningssätt för barns möjlighet att få sina rättigheter tillgodosedda och känna sig trygga i vård- och utredningssammanhang bekräftas i flertalet forskningsstudier (jfr Makström 2024; Enell, Mattsson & Sallnäs 2023; Barnes 2012; Dalrymple 2005; Boylan & Braye 2006; Sanders & Mace 2006). Av detta kan vi dra slutsatsen att ett relationsbaserat förhållningssätt behöver utgöra grundkärnan i ett barnrättsbaserat socialt arbete, eftersom det är avgörande både för barns möjligheter att komma till tals och för att deras rättigheter ska kunna förstås och formuleras i relation till barnets specifika behov och livssituation.

Att det arbete som barnombuden gör också handlar om att utmana idén om den vuxne som allena rådande expert på vad som är bäst för barnet – och därigenom minska den kontroll som vuxna utövar över barn, påpekas i brittisk barnombudsforskning (jfr Barnes 2012; Dalrymple 2005). Liknande mönster framträder i intervjumaterialet med de svenska barnombuden. Här beskrivs till exempel att det är barnet som håller i taktpinnen när den har med ett oberoende barnombud att göra – och att barnombudet alltid arbetar utifrån barnets agenda. De maktrelaterade metaforerna taktpinne och agenda illustrerar möjligheten att som yrkesverksam dela med sig av sin vuxna makt och bjuda in barnet till medbestämmande och delaktighet. Genom att bistå barnet i att sätta ord på sina behov och ta mer plats i formella mötessituationer, kan barnombudets roll här teoretiskt förstås som någon som arbetar för att stärka och öka barnets handlingsutrymme och aktörskap i kontakten med myndigheter (jfr Barnes 2018; Tisdall & Punsch 2012; Klocker 2007). Andra metaforer som används i barnombudens sätt att beskriva sin funktion – som en bro tillbaka, ett ställföreträdande hopp eller en förlängd arm – visar hur barnombudsfunktionen även här kopplas samman med möjligheter till förändring och ett ökat handlingsutrymme för barnet. Utifrån en kontextbaserad syn på barnrätt förstås barns möjligheter till delaktighet som något som kan stärkas och göras bättre med stöd av den vuxne (jfr Tisdall 2016; Tisdall & Punsch 2012). Barnombudets funktion kan i detta perspektiv summeras som någon som – genom sin barnsyn och sitt

förhållningssätt – medvetet arbetar för att stärka och förtydliga barnets position som rättighetsbärare i den vuxna myndighetsvärlden.

Med friktion och krockar

Att barnombud kan hjälpa till att föra fram barns berättelser, skapa dialog och stärka relationer med sociala myndigheter – och därigenom stärka barnets position som rättighetsbärare – lyfts också fram bland socialsekreterare som *Utredningen om barns möjlighet att utkräva sina rättigheter* (2023) har talat med. I propositionen *Stärkt stöd och skydd för barn och unga* (prop. 2012/13:10) påpekas att det utifrån ett barnrättsperspektiv finns starka skäl för socialtjänsten att vara lyhörd för och tillmötesgå barns önskan att ha någon med sig vid möten med myndigheten. Då kontakter med sociala myndigheter kan vara skrämmande för barn som lever i utsatta situationer, påpekas att socialtjänsten alltid bör informera barn de är i kontakt med om deras rätt att ha med sig en kontaktperson (ibid.).

Arbetet med att stödja barn att framföra sina perspektiv och åsikter är samtidigt inget som låter sig göras utan friktion eller krockar. I intervjumaterialet med barnombuden beskrivs hur barnombudet i sin fristående – men vuxet professionella – ställning både kan ta rollen som vittne och väktare av olika former av rättighetskränkningar och övergrepp som kan drabba barn i socialt utsatta livssituationer. I intervjuerna betonas att rollen som barnombud, på grund av detta, både kan vara tung och svår. Att barnombudens varande inte enbart rör sig i en sfär av konfliktfri harmoni bekräftas även av de farhågor med att etablera fler barnombud i landet som företrädare från olika socialtjänster har delgett *Utredningen om barns möjlighet att utkräva sina rättigheter* (2023). Till exempel befaras att närvaron av ett barnombud kan bidra till mer splittring för barn som har kontakt med socialtjänsten, då ytterligare en part kommer in runt barn som oftast redan har flera olika professionella kontakter att förhålla sig till. Ökade motsättningar och konflikter kring barnets bästa, som i värsta fall kan leda till ett ökat myndighetsförakt och att socialtjänsten hindras från att skapa goda relationer med barn beskrivs också. De statliga utredarna (ibid.) betonar här vikten av att ombuden arbetar med dialog och samförstånd i relation till offentliga aktörer. Samtidigt poängteras att ombuden är fria att framföra

kritik på ett konstruktivt sätt, liksom att – å barns vägnar – påtala brister i offentlig verksamhet.

Att arbeta med företräderskap beskrivs i Akademikerförbundet SSR:s (2017) etiska koder som att ta rollen som en stark och drivande ombudsman för sin klients intressen. Detta beskrivs i sin tur som ett centralt och framträdande tema inom professionellt socialt arbete (se även IFSW 2014). I intervjumaterialet med barnombuden talas det om att alltid börja i dialog och samförstånd – att vara på god fot med myndigheter i rollen som barnombud. Men det talas också om att kunna sätta ner foten om eller när det behövs. Berättelser om att avdramatisera barns rädslor för socialtjänsten och förbereda barnet för ett tryggt samarbete med myndigheter, syns också. I den delen av analysen som beskriver barnombudens förhållningssätt till offentliga aktörer påvisas samtidigt studiens mest ambivalenta och motsägelsefulla bilder. Exempelvis talar barnombuden om att de arbetar med att återskapa enskilda barns tillit till vuxenvärden. Parallellt beskrivs – om än i förbigående – hur den egna tilliten till att samhället möter upp barnet just vilar på ett hopp. Som oberoende och fristående aktörer har barnombuden varken makt över myndigheters beslut och bedömningar eller mandat att föra barnets talan i formella rättsliga sammanhang.

De flesta beslut som fattas av sociala myndigheter är inte formellt överklagningsbara biståndsbeslut, utan utgör olika former av bedömningar där den enskilda brukarens – eller barnets – möjlighet att klaga är små (jfr Leviner 2022). Att det i rollen som barnombud är viktigt att kunna vinna tillit och skapa allians med offentliga aktörer, men samtidigt inte gå vilse i vuxenperspektivet eller tappa bort barnets perspektiv och verklighet, lyfts fram som en stor och central utmaning i den insamlade empirin. Här beskrivs också funktionen som barnombud i termer av en fingertoppskänslig balansakt. Ombudet behöver på ett diplomatiskt och pedagogiskt sätt kunna stötta och hjälpa barnet att framföra sin röst i en vuxen myndighetsvärld och samtidigt kunna sätta ner foten och säga ifrån när det behövs, men aldrig ta kampen så hårt att det hotar barnets relationer med viktiga vuxna. Att ombuden i sina självpresentationer just betonar positionen som vuxen professionell blir förståeligt här, då det blir synligt att rollen som barnombud kräver professionell reflektionsförmåga och ett gediget kunnande om samhällets stödsystem för barn (jfr SSR 2017).

I Sveriges Kommuner och Regioners (SKR) remissvar till *Utredningen om barns möjlighet att utkräva sina rättigheter* (2023) lyfts behovet av att öka förutsättningarna för att arbeta barnorienterat och delaktighetsbaserat inom offentliga myndigheter, snarare än att satsa medel på att fristående aktörer ska göra detta. Utmaningen känns igen från brittisk forskning, där behovet av att utveckla delaktighetskulturen även inom socialtjänst understryks i studier av oberoende barnombud och deras möjlighet att stärka barns delaktighet i relation till sociala myndigheter (Boylan & Braye 2006; Dalrymple 2005). En liknande kritik kring behovet av att svenska myndigheter börjar se barnet som den främsta brukaren – och därför också implementerar reella rutiner för att inhämta och beakta barnets synpunkter, syns i svensk forskning (jfr Markström 2024; Tullun, Kjellgren & Nilsson 2020; Heimer, Näsman & Palme 2018; Vis m. fl. 2010).

Framtida frågor och kunskapsbehov

En fråga som väcks av de olika inspel som görs i relation till svenska oberoende barnombud är hur barnombudet som en mer etablerad och institutionaliserad aktör i samhället skulle kunna bidra till att systematiska brister kring barn och unga lättare kan identifieras – och hur ombuden närvaro i övrigt skulle kunna påverka delaktighetskulturen i svenska sociala myndigheters arbete med barn. Även om inte denna studie kan besvara sådana frågor, visar brittiska studier positiva exempel på hur systemkritik från barnombud och närvaron av dem i myndighetsarbetet har haft effekter för exempelvis arbetskulturen inom myndigheterna (se till exempel Thomas m. fl. 2017; Barnes 2012; Boylan & Braye 2006; Dalrymple 2005). Att barn ger uttryck för att de i stor utsträckning känner tillit till sina barnombud och att ombudens stöd ofta bidrar till större självkänsla och upplevt handlingsutrymme i relation till sociala myndigheter, beskrivs också (Barnes 2012; Dalrymple 2005; Boylan & Braye 2006; Sanders & Mace 2006). Precis som barnombuden själva påpekar kan en så enkel sak som närvaron av någon som representerar barnperspektivet också göra skillnad för barn i praktiken. Det blir som en påminnelse-lapp som säger ”Glöm inte fråga barnet!”. Att ombuden bara och enbart jobbar som möjliggörare av barnets röst gör det

lättare för dem, än för myndighetspersoner, att inte rationalisera bort eller glömma barnens medverkar i praktiken.

För att barnombud ska få tillträde till sammanhang där deras närvaro kan göra skillnad, verkar det samtidigt vara centralt att det finns tillit mellan ombuden och andra aktörer som omger barnet. Här blir det därför viktigt att det oberoende barnombudets roll framstår som tydlig för omgivningen. Bland remissvaren till *Utredningen om barns möjlighet att utkräva sina rättigheter* (2023) syns till exempel önskemål från olika aktörer inom rättsväsendet om ett förtydligande av ombudsrollens juridiska och rättsliga mandat. Att tänka på det oberoende barnombudet som barnets lyhörda lyssnare och översättare, snarare än som barnets advokat, kanske kan vara hjälpsamt här?

För att ytterligare kunna fördjupa förståelsen av vilken betydelse oberoende barnombud kan ha för att stärka röster och rättigheter för barn i utsatta livssituationer i Sverige, behövs mer forskning. Frånsett några enskilda utvärderingar saknas idag till exempel forskning som lyfter barns erfarenheter av oberoende barnombud och deras implikationer för hur barnet upplever sin kontakt med den svenska sociala barnvården. För att utveckla mer kunskap om möjligheter att stärka barns reella delaktighet och hur detta kan ske utan att en polarisering mellan offentliga hjälpsystem och dess brukare stärks (jfr Nylén 2024), behövs även studier som inkluderar perspektiv från barnavårdutredare och behandlare inom den sociala barnvården, alltså de professionella som faktiskt ska göra barns delaktighet till verklighet inom socialtjänsten.

Referenser

- Andersson Akademikerförbundet SSR (2017) Etik i socialt arbete – Etik kod för socialarbetare.
- Andersson Vogel, M. (2021) ”En kvantitativ analys av avskiljningsbeslut” i Barnrättsbyrån ”...och jag kunde inte andas” – en granskning av våld mot barn på de statliga ungdomshemmen.
<https://barnrattsbyran.se/app/uploads/2021/10/SiS-rapport-uppslag-1-1-1.pdf>
- Arvidsson M., Johansson, H. & Scaramuzzino, R. (2018) Advocacy Compromised: Hoe Financial, Organizational and Institutional Factors Shape Advocacy Strategies of Civil Society Organizations. *Voluntas*, 29, 844–856.
- Barnes, V. (2012). Social Work and Advocacy with Young People: Rights and Care in Practice. *British Journal of Social Work*, 42: 1275–1292.
- Barnes, V. (2018). *Child-Centered Social work. Theory and Practice*. London: Palgrave MacMillian.
- Barnombudsmannen (2022). *Blir det nån skillnad – eller säger vi det här helt i onödan. Barnkonventionen i barns vardag*.
- Barnombudsmannen (2020). *Dom tror dom vet bättre*. Barnet som rättighetsbärare. Barnombudsmannens årsrapport 2020.
- Bolin, A. (2016). Children's agency in interprofessional collaborative meetings in child welfare work. *Child & Family Social Work*, 21(4), 502–511.
- FN:s kommitté för barnets rättigheter (Barnrättskommittén) (2015). *Sammanfattande slutsatser och rekommendationer avseende Sveriges femte periodiska rapport*.
- Björkenstam, E., Vinnerljung, B. & Hjern, A. (2017). *Impact of childhood adversities on depression in early adulthood: A longitudinal cohort study of 478,141 individuals in Sweden*. *J Affect Disord*. 2017 Dec. 1; 223:95–100.
- Boylan, J. & Braye, S. (2006) Paid, Professionalised and Proceduralised: Can Legal and Policy Frameworks for Child Advocacy Give Voice to Children and Young People? *Journal of Social Welfare & Family Law*, Vol. 28, Nos 3–4, September–December 2006, pp. 233–249.
- Brown, V. & Clark, V. (2006) Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology* 2006; 3: p. 77–101.
- Brunnberg, E. och Visser-Schuurman, M. (2015a). Speak up! Voices of European children in vulnerable situations. An explorative study of children’s rights in Greece, Bulgaria, Hungary, Poland, Sweden, the UK, Ireland and the Netherlands. *The International Journal of Children’s right*, 23, 569-601.
- Burr, V. (1995). *An introduction to social constructionism*. Taylor & Frances/Routledge.
- Butler, Judith (1999). *Gender trouble: feminism and the subversion of identity*. New York: Routledge.

- Cameron, L. (2010) What is metaphor and why does it matter? In Cameron, L. & Maisen, R. (Eds) *Metaphor analysis: Research practice in applied linguistics, social sciences and the humanities*. Equinox Publishing Ltd, p. 3–25.
- Cederborg, A-C. (2014) Att lyssna på barn och ungdomar. I: Cederborg A-C (red.) *Barnperspektiv i socialtjänstens arbete*. Malmö: Gleerups.
- Cederborg, A-C (2010). *Att intervju barn. Vägledning för socialsekreterare*. Stockholm: Stiftelsen Allénas Barnhuset.
- Dillon, J., Greenop, D. & Hills, M. (2016). Participation in Child Protection: A Small Scale Qualitative Study. *Qualitative Social Work* 15 (1): 70–85. doi:10.1177/1473325015578946.
- Dalrymple, J. (2005) Constructions of Child and Youth Advocacy: Emerging Issues in Advocacy Practice. *Children and Society*, Vol. 19, pp. 3–15.
- Department of Health (2002). *National Standards for the Provision of Children's Advocacy Services*. London: Department of Health.
- DiMaggio, P.J. & Powell, W.W. (1983) The iron cage revisited: Institutional isomorphism and collective rationality on organizational fields. *American Sociological Review*, 48 (2), 147–160.
- Enell, S., Mattsson, T. & Sallnäs, M. (2023). Rättigheter som ”token”, egenansvar och egenvärde – Barn och ungas förståelse av rättigheter i låst institutionsvård. *Nordisk socialrättslig tidskrift*, 35–36, 7–37.
- Felitti, V., Anda, R., Nordenberg, D., Williamson, D., Spitz, A., Edwards, V., Koss, M. & Marks, J (1998) Relationship of Childhood Abuse and Household Dysfunction to Many of the Leading Causes of Death in Adults. The Adverse Childhood Experiences (ACE) Study. *American Journal of Preventive Medicine*. 14(4), pp. 245–258.
- Ferguson, H. (2016). What Social Workers Do in Performing Child Protection Work: Evidence from Research into Face-to-face Practice. *Child & Family Social Work* 21 (3): 283–294.
- Fernqvist, S. (2013). *En erfarenhet rikare? En kvalitativ studie av barns strategier och barnfattigdomens villkor i välfärdsstaten*. Doktorsavhandling, Uppsala universitet.
- Foucault, M. (1980) *Power/knowledge. Selected interviews and other writings 1972–1977*. Collin Gordon (red.). New York: Pantheon.
- Gilbert, N. (2012). A comparative study of child welfare systems: abstract orientations and concrete results. *Children and Youth Services Review*, 34(3), 532–536.
- Halldén, G. (2007) *Den moderna barndomen och barns vardagsliv*. Stockholm: Carlssons.
- Heikkinen, S. & Krekula, C. (2008) Ålderism ett fruktbart begrepp? *Sociologisk forskning*, 45(2), s. 18–34.

- Heimer, M., & Palme, J. (2016). Rethinking child policy post-UN convention on the rights of the child: Vulnerable children's welfare in Sweden. *Journal of Social Policy*, 45, 435–452.
- Heimer, M., Näsman, E. & Palme, J. (2018). Vulnerable children's rights, participation, protection, and provision: The process of defining the problem in Swedish child and family welfare. *Child & Family Social Work*, 23(2), 316–323.
- Hultman Elin & Ann-Christin Cederborg (2013) How Social Workers Portray Children's Perceptions When Constructing Their Identities. *International Journal of Social Science Studies* Vol. 1, No. 2; October 2013.
- Hultman, E., *Barnperspektiv i barnvårdsutredningar – med barns hälsa och upplevelser i fokus*. Linköping: Linköpings universitet, 2013.
- Hyvönen, U. & Alexanderson, K. (2014). *Barnen vill - vågar vi: barns och ungdomars brukarmedverkan i den sociala barnvården*. Stockholm: Stiftelsen Allmänna barnhuset.
- International Federation of Social Workers (IFSW), 2014. *Global definition of Social Work*. Rheinfelden: IFSW. <https://www.ifsw.org/what-is-social-work/global-definition-of-social-work/>
- James, A. & Prout, A. (1990/2014) *Constructing and reconstructing childhood. Contemporary issues in the sociological study of childhood*. London: Routledge.
- Jensen, I. B., Studsrod, I. & Ellingsen, I. T. (2020) What are the perspectives of children in child protection work among social workers in Norway and Chile? *Children & Youth Services Review*, 118, 105410.
- Klocker, N., 2007. An example of thin agency: child domestic workers in Tanzania. In: R. Panelli, S. Punch and E. Robson, eds. *Global perspectives on rural childhood and youth: young rural lives*. London: Routledge, 81–148.
- Kommittédirektiv (2022:35) *Barns möjligheter att klaga och utkräva sina rättigheter enligt barnkonventionen*. Regeringskansliet: Socialdepartementet.
- Kriminalvården (2023) <https://www.kriminalvarden.se/fangelse-frivard-och-hakte/fangelse/foraldraskap-pa-anstalt/>
- Laclau, E. (1990). *New Reflections on the Revolution of Our Time*. London: Routledge, Chapman & Hall, Incorporated.
- Lakoff, G. (1993) “Metaphore, Morality, and Politics, or why conservatives have left liberals in the dust”. *Social research*, Vol. 62, 177–213.
- Lausten, M. & Frederiksen, S. (2016). Do you love me? An empirical analysis of the feeling of love amongst children in out-of-home care. [Joint Special Issue, Love in Professional Practice] *Scottish Journal of Residential Child Care*, 15(3) and *International Journal of Social Pedagogy*, 5(1), 90-103. doi: <https://doi.org/10.14324/111.444.ijsp.2017.07>

- Levander, Ulrika & Sturfelt, Lina (2019) Samhällsvårdens Svarte Petter. Samtida och historiska kategoriseringar av barn och unga i samhällsvård med psykisk ohälsa. *Socialvetenskaplig Tidskrift*, Nr 1 2019.
- Levinder, P. (2022) "Socialtjänstens ansvar för barn och unga" i Fridström Montoya, T. (red.) *Juridik för socialt arbete*. Lund: Gleerups, 121–172.
- Leviner, P. (2018) Child Participation in the Swedish Child Protection System. Child-friendly focus but Limited Child Influence on Outcomes. *International Journal of Children's rights*. 26, 136–158.
- Lundström, T., Pålsson, D., Sallnäs, M. & Shanks, E. (2021) A Crisis in Swedish Child Welfare? On Risk, Control and Trust. *Social Work & Society*, 19(1), 1–15.
- Magalhães, E., Calheiros, M. M., and Antunes, C. (2018) 'I Always Say What I Think': a Rights-Based Approach of Young People's Psychosocial Functioning in Residential Care. *Child Indicators Research*, vol. 11, nr 6, s. 1801–1816.
- Markström, A. (2024) *Barns delaktighet och aktörskap i mötet med socialtjänstens öppenvård*. Thesis for Licentiatexamen (Lic.): Malmö universitet.
- Mattsson, T. (2008) *Ungas delaktighet. Exemplet institutionsvård*, Statens institutionsstyrelse, Stockholm, Forskningsrapport nr 2, 2008.
- McLoughlin, C., Connolly, D., McCarthy, S., Weir, L., O'Rourke, N. & Flynn, R. (2020) What Underpins Good Child-centred Practices in Children's Social Services?. *Journal of Social Care : Vol. 3, Article 5*.
- Munro, E. (2019). Decision-making under uncertainty in child protection: Creating a just and learning culture. *Child & Family Social Work*. 2019;24:123–130.
- Nylén, H. (02 May 2024): Children's rights organizations in Sweden and their relation to public child welfare, *Nordic Social Work Research*, DOI:10.1080/2156857X.2024.2341740
- Ponnert, L. & Johansson, S. (2018) Juridification and Standardisation: Two Legal Dimensions Influencing Contemporary Child Protection. *British Journal of Social Work* (2018) 48, 2020–2037.
- Qvortrup, J. (1985) 'Placing Children in the Division of Labour', in P. Close and R. Collins (ed.) *Family and Economy in Modern Society*. London: Macmillan.
- Qvortrup, J. (1995) "Childhood and modern society. A paradoxical relationship?" in Brannan, J. & O'Brian, M. (eds.) *Childhood and Parenthood*. London: University of London: Institute of Education, pp. 189–198.
- Qvortrup, J., 1994. Childhood matters: an introduction. In: J. Qvortrup, M. Bardy, G. Sgritta and H. Wintersberger, (eds.) *Childhood matters: social theory, practice and politics*. Aldershot: Avebury, 1–24.
- Qvortrup, J. (2009) Childhood as a Structural Form. In Qvortrup, J., Corsaro, W. & Honig, M. (Eds.) (2009). *The Palgrave Handbook of Childhood Studies*. Palgrave Macmillan.
- Qvortrup, J., Corsaro, W. & Honig, M. (Eds.) (2011). *The Palgrave Handbook of Childhood Studies*. Palgrave Macmillan.

- Rennerskog, Jonna (2024) Barnens röster 2022 och 2023. *En utvärdering av Barnrättsbyråns arbete med barn och unga*. Barnrättsbyrån.
- Reynaert, D., M. Bouverne-De Bie, and S. Vandeveldde. (2012). Between Believers and Opponents: Critical Discussions on Children's Rights. *International Journal of Children's Rights* 20 (1): 155–168.
<https://doi.org/10.1163/157181812X626417>.
- Robson, E., Panelli, R., and Punch, S., 2007b. *Conclusions and future directions for studying young rural lives*. In: R. Panelli, S. Punch and E. Robson, eds. *Global perspectives on rural childhood and youth: young rural lives*. London: Routledge, 219–228.
- Röbäck De Souza, K. (2019) *En utvärdering av Barnrättsbyrån i Stockholms arbete med barn och unga*. Barnrättsbyrån.
- Sallnäs, M. (2006) ”Institutionsvård av barn och ungdomar”. I: Denvall, Verner & Vinnerljung, Bo. (red.) *Nytta och fördärv. Socialt arbete i kritisk belysning*, s. 45–59. Stockholm: Natur och kultur.
- Sanders, B. & Mace, S. (2006) Agency Policy and the Participation of Children and Young People in the Child Protection Process, *Child Abuse Review*, Vol. 15:89–109.
- Sandin, B. (2003) Barndomens förvandling – från särrart till likart. Sandin, B. & Halldén, G. (red) *Barnets bästa – en antologi om barndomens innebörder och välfärdens organisering*. Eslöv: Symposion.
- Sandin, B. & Halldén, G. (red.) (2003) *Barnets bästa. En antologi om barndomens innebörder och välfärdens organisering*. Stehag: Symposion.
- Singer, A. (2012). *Barnets bästa: om barns rättsliga ställning i familj och samhälle*. (6., [omarb.] uppl.) Stockholm: Norstedts juridik.
- Socialstyrelsen (2018) Att samtala med barn. Kunskapsstöd för socialtjänsten, hälso- och sjukvården och tandvården.
- Spivak, G. C. (1988). *In other words: Essays in cultural politics*. New York: Routledge.
- Svensson, K., Schiller, U., Baianstovu, R., Makhubele, J. & John-Langba, J. (2023) Exploring child protection content in social work curricula in South Africa and Sweden, *Social Work Education*, DOI: 10.1080/02615479.2023.2223626
- Svensson, Kerstin (2023) Advocating access to justice: Facilitating or gatekeeping? *Oñati Socio-Legal Series*, Volume 13, Issue 4, pp. 1239–1257.
- Sverige. Barnrättighetsutredningen (2016). *Barnkonventionen blir svensk lag: betänkande*. Stockholm: Wolters Kluwer.
- Sverige Utredningen Framtidens socialtjänst (2020). *Hållbar socialtjänst: en ny socialtjänstlag*. Stockholm: Norstedts juridik.
- Sverige Utredningen om barns möjligheter att utkräva sina rättigheter (2023). *Förbättrade möjligheter för barn att utkräva sina rättigheter enligt barnkonventionen*. Stockholm: Regeringskansliet.

- Söderbäck M. (2014) Barn och ungas delaktighet. I: Söderbäck M (red.) *Kommunikation med barn och unga i vården*. Stockholm: Liber.
- Tavory, I. & Timmermans, S. (2014) *Abductive Analysis: Theorizing Qualitative Research*. University of Chicago Press.
- Thomas, N., Crowley, A., Moxon, D., Ridley, J., Street, C., & Joshi, P. (2017). Independent Advocacy for Children and Young People: Developing an Outcomes Framework. *Children & Society*, 31(5), 365–377.
- Tisdall E. K. M. & Punch S. (2012) *Not so 'new'?* Looking critically at childhood studies, *Children's geographies*, vol. 10, nr 3, <https://doi.org/10.1080/14733285.2012.693376>
- Thulin, J., Kjellgren, C. & Nilsson, D. (2020) Children's Disclosure of Physical Abuse – The Process of Disclosing and the Responses from Social Welfare Workers. *Child Care in Practice*. VOL. 26, NO. 3, 285–299.
- Uppdrag granskning* (2021) De som kallades monster [TV-program]. SVT1, 27 januari 2024.
- Vis mfl. (2010) Obstacles for Child Participation in Care and Protection Cases – why Norwegian social workers find it difficult. *Child Abuse Review*, Vol. 21:7–23.
- Vis S, Holton A and Thomas N (2012) Obstacles for child participation in care and protection cases—Why Norwegian social workers find it difficult. *Child Abuse Review* 21(1): 7–23.
- Zetterqvist Nelson, K. (2012) Barns perspektiv i forskning om barns psykiska hälsa: förhållningssätt och utmaningar. *Barn* 1: 9–22.
- Östman, M. & Afzelius, M. (2008) *Barnombud i psykiatrin: i vems intresse?* Malmö högskola: FoU-rapport 2008:2.

Barnombud – att stärka barn i kontakten med sociala myndigheter

För att stötta barn i deras kontakt med sociala myndigheter och stärka barnens röster i beslut som berör dem erbjuder flera svenska barnrättsorganisationer idag stöd till barn genom ett barnombud. I den här forskningsrapporten undersöks hur barnombuden beskriver sitt arbete – och vad vi kan lära oss av deras berättelser och de utmaningar som det rymmer.

Förutom att undersöka hur barnombudsrollen och behovet av den beskrivs, analyseras vilka förhållningssätt till barn som framträder i ombudens berättelser, hur relationer till andra hjälpaktörer runt barn beskrivs och vilka implikationer de samlade berättelserna får för möjligheten att stärka barns status som rättighetsbärare. Reflektioner kring möjligheter att stärka barnorienterade arbetssätt – även utanför barnombudens domäner – diskuteras också.

LUNDS
UNIVERSITET

**SAMHÄLLS-
VETENSKAPLIGA
FAKULTETEN**

Research Reports in Social Work 2024:4
ISBN: 978-91-8039-635-6